

Skötselanvisningar för känsliga miljöer

Innehåll

Kapitel	antal sidor
Skötselanvisningar för känsliga interiörer – inledning	10
Att städa i en känslig miljö	
Att arbeta i en känslig miljö – allmänna praktiska råd	
Litteraturlista	
1 Blommor, växter och julpynt	2
2 Böcker	1
3 Entreprenörsarbeten	3
4 Fester och andra evenemang	4
5 Förgyllda ytor	1
6 Golv	17
7 Höst och vårstädning	2
8 Kristallkronor och prismor	1
9 Läder	2
10 Mattor	3
11 Metall	3
12 Mögel	1
13 Skadedjur	3
14 Snickerier, dörrar, fönster och väggar	2
15 Speglar	1
16 Stearin	2
17 Tavlor	1
18 Textilier	1
19 Tuggummi och tejprenster	1
20 Utställning i känsliga miljöer	2

Projektansvarig/SFV: Catharina Nordenstedt
Huvudförfattare: Lisa Nilsen
Medförfattare: Eva Skog Berg
Bearbetning text: Semantix
Grafisk form: Studio Bang

Skötselanvisningar för känsliga interiörer – inledning

Strömsholms slott. Förmaket till kronprinsens sängkammare. FOTO: DICK NORBERG.

Det är ett privilegium att arbeta i en miljö som bär spår av historiens vingslag och som är en del av vårt kulturarv. Den här typen av miljö är dock känslig för slitage och andra påfrestningar. Daglig verksamhet i en känslig miljö ställer därför vissa krav på dem som arbetar här. Om något skadas är det inte bara att reparera eller köpa nytt. Skador på interiörer och föremål kan leda till omfattande konserveringsåtgärder samtidigt som en del av äktheten går förlorad.

Det är alltså viktigt att visa respekt för föremål och interiörer, men det är inte alltid lätt att veta hur man ska göra. Statens fastighetsverk (SFV) har därför tagit fram dessa skötselanvisningar.

Det är konkreta anvisningar som lägger vikten vid praktiska råd för hur de olika ytorna i våra kulturhistoriska miljöer ska skötas.

Under arbetet med skötselanvisningarna har vi fått hjälp av flera personer. Konservator Lisa Nilsen är vår huvudförfattare. Hon har stor erfarenhet av att sköta kulturhistoriska hus från bland annat National Trust for Scotland och Historic Royal Palaces i London. Hon har specialiserat sig på förebyggande konservering, alltså åtgärder för att förebygga skador på föremål, samlingar och interiörer. Konservator Eva Skog Berg är författare till kapitlet om golv. Hon har stor erfarenhet av att sköta interiöra ytskikt.

Skötsel, städning och underhåll

Den dagliga skötseln och städningen i en känslig miljö ska utföras i ett långsiktigt perspektiv. Det ska inte förväxlas med att även vissa underhålls-åtgärder måste göras. Skillnaden mellan patina och förfall kan vara hårfin. I den dagliga skötseln kan behov av större åtgärder observeras och anmälan görs till förvaltaren, kanske också av iakttagelser som förklarar hur behovet uppstått. Även i underhållet är det viktigt med en kontinuitet i arbetet så att större renoveringar behöver utföras mer sällan.

Vårdprogrammen kompletterar skötselanvisningarna

För större kännedom om den enskilda kulturhistoriska byggnaden så hänvisar vi till de vårdprogram som upprättas för alla statliga byggnadsminnen. Där kan man läsa om historiken och de kulturhistoriska värdena och få en större förståelse för och kunskap om skötseln. Vårdprogrammet har även ett kapitel, Särskilda vårdkrav, som anger skötsel, material och metodval på ett mer övergripande sätt och som kompletterar skötselanvisningarna. Överlämna gärna vårdprogrammet till de lokalvårdsfirmor som sköter fastigheten. Förståelsen för och engagemanget i att få arbeta med kulturhistoriska miljöer spelar en stor roll även för entreprenörer.

Sprid skötselanvisningarna

- Låt lokalbrukare och externa lokalvårdsfirmor ta del av skötselanvisningarna.
- Vid upphandling av lokalvård, ställ krav med skötselanvisningarna som hjälp.
- Vid uthyrningskontrakt, beakta skötselanvisningarna och vårdprogrammet och ställ krav utifrån den aktuella byggnadens specifika behov.

Vi ser skötselanvisningarna som ett levande dokument. Nya rön kommer till, metoder förändras och nya material kan läggas till.

Till sist hoppas vi att skötselanvisningarna ska vara till hjälp och nytta för er som har förtroendet att städa och sköta SFV:s kulturhistoriska miljöer.

Att städa i en känslig miljö

Hur ska vi städa våra kulturhistoriskt värdefulla miljöer? Vi vet att smuts kan ge skador. Men erfarenheten visar att hårdhänt och okunnig städning av våra interiörer kan skada ännu mer. Med rätt sorts utrustning och metoder kan vi undvika onödigt slitage, men ändå hålla rent och fint.

Städning – allmänna praktiska råd

- Fråga en konservator om du är osäker på hur något ska rengöras. SFV:s förvaltare ska förmedla kontakt.
- Välj skonsamma städmetoder. All städning sliter.
- Rengör inte rutinmässigt om det inte är smutsigt och dammigt.
- Städa oftare där människor vistas ofta.
- När du dammsuger, ha munstycket i ena handen och borsta in dammet med lämplig borste.
- Välj torra rengöringsmetoder framför våta.
- Städa mest där dammet finns. Dammet samlas mest på golvnivå, och avtar sedan upp mot axelhöjd.
- Ta bort fläcken i stället för att skura hela golvet.
- Undvik möbelpolish eller andra sprejer och oljor. De är oftast helt onödiga och kan faktiskt skada mer än de hjälper. Dessutom innehåller de ofta lösningsmedel som är brandfarliga.

En skoskrapa framför entrén på Huseby bruk uppmuntrar besökare och personal att torka av skorna från snö och lera. Då blir det automatiskt mindre att städa inomhus. FOTO: LISA NILSEN.

Tips! Ibland hittar man småbitar som kan komma från en möbel, tavla, list eller skulptur. Ta genast hand om biten, lägg den i ett kuvert eller plastpåse och märk påsen med text om var du fann den, datum och namn. Vet du var

biten hör hemma, skriv det. Lägg biten i en pryllåda som ska finnas i förrådet, hos föreståndaren eller husfrun. Så småningom kan en konservator sätta biten på plats igen.

Städningen blir enklare med knäskydd och en bärbar dammsugare som kan bäras på höften.

FOTO: CHARLOTTE ROSTEK.

Välj rätt utrustning

Personlig utrustning

Med rätt utrustning blir städningen både lättare och säkrare. Utrusta dig med följande saker:

- Våtserverter som innehåller handdesinfektionsmedel.
- Vita bomullshandskar.
- Plasthandskar.
- Grovhandskar.
- Knäskydd.
- Pannlampa.
- Ficklampa.
- Andningsskydd med P3-filter. Används alltid vid arbete med mycket damm eller mögel. Se texten Mögel för mer information.
- Städrock. Används alltid vid rengöring av fågel- och musspillning.
- Hörselskydd. Använd om du dammsuger mycket.

Utrustning för golvrengöring

Utrustning och rengöringsmedel som behövs för att rengöra golv finns i texten Golv.

Dammsugare med tillbehör

Den mest effektiva dammborttagningen är med dammsugare. Se till att du har följande utrustning:

- Bärbar dammsugare med HEPA-filter (se fakta-ruta).
- Dammsugare med reglerbart sug till textilier och annat känsligt material.
- Extra HEPA-filter i lager.
- Fullständig uppsättning munstycken till dammsugaren för golv, mattor, textil, möbler och övrig inredning.
- Ett nät i plast att dammsuga textil genom. Nätet ska se ut ungefär som ett myggnät. Se texten Textil för mer information.

Fakta: HEPA-filter på dammsugaren är en hälsogaranti. Filtret ser till att utluften från dammsugaren inte släpper igenom mögelsporer och andra småpartiklar som kan vara skadliga för hälsan. HEPA-filter bör alltid finnas på dammsugare i äldre interiörer, eller där det finns risk att man dammsuger mögel eller spillning från möss och andra skadedjur.

Borstar och penslar – allmänna tips

- Skaffa en borste eller pensel för varje material. Det är viktigt att inte använda samma borste till allt på grund av att rost eller gammal möbelpolish annars kan spridas och fläcka andra föremål och material.
- Tänk på att borstar av gethår är mjuka och att borstar svinborst är lite hårdare.
- Märk borstarna med materialgrupp, till exempel "förgyllning", "trä", "porslin".
- Linda vit kirurgtejp runt eventuella metalldelar på penseln så att du inte skrapar en yta av miss-tag. Sådan tejp finns på apoteket.

Borstar och penslar – de här behöver du

- Lång smal gethårsborste för läder, textil och förgyllda ytor. En borste för respektive material.
- Svinhårsborste för svåråtkomliga springor och vinklar på trämöbler och metallföremål
- Hästhårsborste för porslin och keramik.
- Gamla tandborstar. Linda en trasa runt borsten så får du ett utmärkt redskap att ta bort gammalt putsmedel med på till exempel metalljustakar.

Annan utrustning för rengöring

- Nylonvippor eller strutsvippor att ta bort spindelnät med. Märk dem med "inomhus" och "utomhus" om du behöver.
- Bomullstrasor, gärna sönderklippta lakan eller gamla T-tröjor som kan slängas efter användning. Små trasor är ofta bäst.
- Sämskskinn till speglar och tavelglas.
- Sprejflaska med vanligt vatten.
- Putsduk till mässing och silver.

Tips! Gamla lakan kan sparas och användas som dammskydd vid ombyggnad, stängning av ett rum eller vid höst- och vårstädning. Billigt bomullstyg på rulle är ett alternativ.

Utrustning för stearin- och tuggummiborttagning

För metoder, se texten Stearin. Den här utrustningen behöver du:

- Träspatlar eller glasspinnar.
- Tandpetare.

Utrustning för skadedjursbekämpning

För metoder, se texten Skadedjur. Den här utrustningen behöver du:

- Klisterfällor.
- Förstoringsglas.
- Glasburk att lägga skadeinsekter i.

Övrig utrustning

- Kamera för att dokumentera skador eller annat.
- SFV:s skötselansvisningar i en pärm.
- Loggbok och penna (se tipsruta).

Exempel på borstar att använda på känsliga ytor. Från vänster två svinhårspenslar, en större gethårsborste och en mindre. FOTO: LISA NILSEN.

Utrustning i förrådet

All utrustning får inte plats på städvagnen. Följande bör ändå finnas i närheten, i exempelvis ett förråd:

- Syrafritt silkespapper. Det kan köpas på rulle eller som ark.
- Rena bomullslakan till dammskydd och överdrag.
- Skonsam tejp (blå tejp) med lägre vidhäftningsförmåga. Den kan ges till hantverkare eller andra som vill tejpa på golv eller väggar. Sådan tejp kan köpas på byggvaruhus.
- Pryllåda – en låda eller hylla i ett skåp där man kan lägga trasiga eller skadade föremål, eller delar som har lossnat från ett föremål (se tipsruta och bild).
- Stege eller liten byggnadsställning.
- Hopfällbara arbetsbord.
- Godkänt skåp för brandfarliga produkter.

Utrustning på kontoret

- Böcker om förebyggande konservering och skadeinsekter (se litteraturlistan).
- Ritning av byggnaden med rumsnumren markerade.

Skaffa rätt produkter

- Vissa produkter, till exempel rätt slags såpa och borstar, finns ibland inte hos de grossister som SFV eller hyresgästen har avtal med. I sådana fall, be grossisten ta in de varor och produkter som behövs för att vårda miljöerna ordentligt.

Tips! Som hjälp för minnet kan man ha en loggbok. Det är en vanlig anteckningsbok, gärna med hårda pärmar. I den kan man skriva ned om något ovanligt skett som kan få betydelse, till exempel om ett föremål har gått sönder eller att en fågel tagit sig in och man fick torka upp fågelspillning. Notera datum, namn och i vilket rum det hände. Lämna plats efter anteckningarna – då kan förvaltaren, vaktmästaren, husfrun eller någon annan medarbetare skriva en kommentar om att saken är noterad eller åtgärdd.

På Drottningholm har biträdande fastighetsförvaltaren Marie Edman-Franzén ordnat ett skåp för att tillfälligt förvara lösa delar som lossnat från till exempel ramar eller listverk. FOTO: LISA NILSEN.

Tänk på säkerheten

- Arbeta inte ensam på hög höjd. Följ Arbetsmiljöverkets anvisningar vid arbete på stegen. Information finns på deras webbplats www.av.se.

Att lyfta större föremål

- Lyft möbler försiktigt med bägge händerna, genom att hålla under till exempel en stolssits. Om du släpar möbler, skadar det både möblerna och golvet.
- Be om hjälp att lyfta en möbel eller annat föremål, om det är för tungt för att lyfta på egen hand. Det blir säkrare både för dig som lyfter och för föremålet.

Att lyfta mindre föremål

- Lyft med bägge händerna, även om föremålet är litet.
- Använd en bricka eller korg med silkespapper som stoppning, om du ska lyfta flera föremål.
- Lyft inte i ett handtag, en pip eller ett öra – det kan vara det svagaste stället.

Att flytta inom fastigheten

- Planera flyttvägen i förväg. Var extra försiktig i dörröppningar, trappor och hissar så att det inte blir stötskador.
- Var försiktig med dörrar och dörröppningar när extra bord och stolar flyttas mellan rum. Använd gärna hopfällbara bord vid större dukningar.

Tips! Har städvagnen skarpa kanter eller vassa hörn? Tejpa då fast lite skumplast på dessa ställen, så att vagnen får stötdämpare och inte skadar karmar, väggar och dörrar.

Värna om miljön

- Välj i första hand miljömärkta varor.
- Använd miljöfarliga produkter endast om du måste och om du är mycket försiktig. Följ de säkerhetsföreskrifter som finns och använd skydd för att minimera hälsoriskerna.
- Läs mer om SFV:s miljöpolicy på www.sfv.se.

Att arbeta i en känslig miljö – allmänna praktiska råd

För dig som har din arbetsplats i en känslig miljö är det viktigt att visa respekt för föremål och interiörer. Det är dock inte alltid lätt att veta hur man ska göra. Här är några allmänna praktiska råd. För specifika råd om till exempel golv eller skadedjur, se respektive text.

Till att börja med

- Ta reda på vem som äger och sköter föremålen i miljöerna.
- Kontakta alltid förvaltaren först och ta reda på om miljöerna kräver konservator.

Förvara saker på rätt plats

- Lägg ytterkläder eller andra föremål på rätt plats. Spiselkransar, fönsterbräden och antika möbler kan skadas om du lägger saker på dem.

Skydda golven

- Använd gärna inneskor. Grova skosulor kan ha småsten inkilade som kan repa golven. Även stilettklackar kan ge fula märken. Ett riktmärke för att slippa skador är att klackens omkrets ska vara större än en enkrona.
- Använd särskilda plastskydd på golvet för att slippa slitage från hjulen på kontorsstolen (se bild).

Skydda väggarna

- Rådgör med SFV:s förvaltare innan du sätter upp tavlor, lappar och affischer med spik, tejp, häftstift eller häftmassa.

Undvik skadedjur

- Förvara matvaror i köket eller pentryt, och inte i lådor och skåp på kontoret. Müsli och knäckebröd är särskilt populärt bland skadedjur.

I Södra Bankohuset har man lagt in ett underlag i plast för att skydda golven.

FOTO: BEATA NORDENMARK.

Denna dörr i ett statligt byggnadsminne från 1960-talet har blivit ovarsamt behandlad upprepade gånger.

FOTO: LISA NILSEN.

- Servera helst inte snacks som till exempel jordnötter i lokalerna. Snacks lockar till sig skadedjur. Dessutom ger de fula fettfläckar om de hamnar på golvet.

Att lyfta större föremål

- Lyft möbler försiktigt med bägge händerna, genom att hålla under till exempel en stolssits. Om du släpar möbler, skadar det både möblerna och golvet.
- Be om hjälp att lyfta en möbel eller annat föremål, om det är för tungt för att lyfta på egen hand. Det blir säkrare både för dig som lyfter och för föremålet.

Att lyfta mindre föremål

- Lyft med bägge händerna, även om föremålet är litet.
- Använd en bricka eller korg med silkespapper som stoppning, om du ska lyfta flera föremål.
- Lyft inte i ett handtag, en pip eller ett öra – det kan vara det svagaste stället.

Att flytta inom fastigheten

- Planera flyttvägen i förväg. Var extra försiktig i dörröppningar, trappor och hissar så att det inte blir stötskador.
- Vaddera gärna vagnen i hörnen, om du använder en sådan. Annars kan vagnen stöta till väggar och kanter.
- Var försiktig med dörrar och dörröppningar när extra bord och stolar flyttas mellan rum. Använd gärna hopfällbara bord vid större dukningar.

Att flytta utom fastigheten

- Upplys leverantörer i förväg om tillåten bredd och höjd. Annars kan stora skador uppstå när lastbilar kör in eller ut genom valv, grindar och portar.
- Uppmana leverantörer att vara försiktiga, om de drar vagnar in i fastigheten.

Bilden visar ett engelskt stenvallv med anor från 1500-talet. Skadorna uppstod när man ville köra in en last som var för stor. FOTO: LISA NILSEN.

Att dra för gardiner förlänger livslängden betydligt för de vackert skurna träpanelerna och böckerna i Bernadottebiblioteket. Textilier och möbler av trä tar skada av dagsljus även under molniga dagar. FOTO: BEATA NORDENMARK.

Skydda mot ljus

- Dra för gardiner och persienner när ingen är i rummet. Annars kan till exempel textilier och tapeter förstöras av ljuset.

Skydda mot brand

- Läs de regler och riktlinjer som finns om brandsäkerhet.
- Säg till den som är brandskyddsansvarig om du upptäcker risker.
- Se till att gå de brandskyddskurser som ges.
- Håll lokalerna välstädade och ge material och verktyg en särskild plats. Det kan vara ett mycket effektivt brandskydd.
- Förvara brandfarliga vätskor säkert. Ladda ner skriften "Brandfarliga vätskor i hem- och fritidsmiljö" från www.msb.se, om du vill ha mer information.

Värna om miljön

- Välj i första hand miljömärkta varor.
- Använd miljöfarliga produkter endast om du måste och om du är mycket försiktig. Följ de säkerhetsföreskrifter som finns och använd skydd för att minimera hälsoriskerna.
- Läs mer om SFV:s miljöpolicy på www.sfv.se.

Litteraturlista

TIDENS TAND. FÖREBYGGANDE KONSERVERING.

Redaktör *Monika Fjæstad*. Riksantikvarieämbetets förlag 1999.

En bra uppslagsbok med genomgång av olika material, skaderisker och vård. Kan laddas ned gratis på <http://www.raa.se/publicerat/9172091355.pdf>.

VÅGA VÅRDA! EN HANDBOK OM VÅRD AV KULTURHISTORISKA SAMLINGAR. *Christina Lindeqvist*, Nordiska museets förlag 2000.

Boken handlar om vårdfrågor på friluftsmuseer, alltså trähus som ofta står kallställda under vintern. Bra förklaringar om bland annat relativ luftfuktighet och ljusskador. Praktisk och jordnära. Fina bilder. ISBN 91-7108-464-9

STÄDFRÅGAN I KULTURHISTORISKA MILJÖER.

Inga Arnö-Berg, Elisabet Stavenow-Hidemark, Marie Louise Wulfcrona. Nordiska museet/Skansen 1986.

Kort, mycket fin och trevlig text om städning i känsliga miljöer. ISBN 91-7108-399-5

ÄNGRAR – FINNS DOM ...? OM SKADEINSEKTER I MUSEER OCH MAGASIN. *Monika Åkerlund*, 1990.

En mycket bra uppslagsbok med bilder på de flesta vanliga skadeinsekter, uppgifter om vad de äter, livscykel osv. ISBN 91-87430-02-9

FRÅN SILVERFISK TILL HÄLSORISK. SKADEDJUR OCH ÅTGÄRDER I SAMLINGAR. *Monika Åkerlund, Sylwia Flato och Anna Hellekant*, LTs förlag 1998.

Uppföljare till succén *Ängrar – finns dom...?*. Behandlar skaderisker med bekämpningsmedel och går närmare in på alternativa bekämpningsmetoder. ISBN 91-36-03326-X

Här är några av böckerna som rekommenderas. Flera av dem finns nu gratis på webben, se länkar här intill.

FOTO: LISA NILSEN.

HANDBOK I KATASTROFBEREDSKAP OCH RESTVÄRDESRÄDDNING FÖR KONST- OCH KULTURHISTORISKA SAMLINGAR, BYGGNADER OCH MILJÖER. Laddas ned gratis på <http://www.raa.se/rvr>.

ATT VÅRDA EN KYRKA. Redaktör: *Elisabeth Svalin*. Riksantikvarieämbetet och Verbums förlag 2004.

Råd och tips om skötsel, daglig tillsyn, underhåll och vård av kyrkorummet och dess inventarier. Det mesta passar in på känsliga miljöer också i icke-kyrkliga miljöer. Bra bilder och minneslistor. Skriven av konservatorerna på Riksantikvarieämbetet med stor erfarenhet av misstag som lätt görs när man gärna vill städa lite för mycket. Mycket bra avsnitt om rengöring av metall. Kan laddas ned gratis på <http://www.raa.se/publicerat/9152630110.pdf>.

1. Blommor, växter och julpynt

Blommor och växter får ett hus att se bebott och hemtrevligt ut. Att ta in växter kan emellertid medföra en del problem som man bör känna till.

I flera av SFV:s fastigheter är det särskilda firmor som tillhandahåller och sköter om växterna. Se till att ha ordentliga avtal med firmorna, där det står att de genast måste torka upp vatten om de spiller, samt att ytterkrukor måste vara täta. Om olyckan är framme, eller en firma slarvar, se till att ta fotografier på spill och liknande, och anmäl omgående till förvaltaren.

Använd vaser och krukor

- Välj stadiga vaser och placera dem där de inte riskerar att välta.
- Använd täta ytterkrukor, aldrig av trä, bambu, korgmaterial eller liknande.
- Använd alltid ett kärl till blomsteruppsättningar som står i oasis. Oasis är nämligen fullt av vatten.

Placera på ett bra sätt

- Lagg ett vattentätt underlag på känsliga ytor, till exempel ett polerat träbord, innan du ställer en blomvas eller blomkruka där.
- Ställ inte stora blomsteruppsättningar framför oskyddad konst – vassa kvistar kan repa känsliga ytor (se bild).

Vattna försiktigt

- Ställ helst vasen på golvet, gärna med plast under, innan du fyller på med vatten.

Förebygg missfärgningar av blommor och skadeinsekter

- Amaryllis: Tänk på att amaryllis som börjar vissna kan "droppa blod" – det vill säga ge ifrån sig en röd vätska som ger fläckar.

Bör blomsteruppsättningen stå så nära tavlan? Kvistar och blad riskerar att rispa ytan. FOTO: LISA NILSEN.

- Liljor och krokus: Klipp bort ståndare och pistiller innan du placerar ut liljor och krokus. Ståndare och pistiller faller nämligen lätt av innan blommorna vissnar och deras pollen kan orsaka fläckar på trä och textil. Bonus är att blommorna håller längre om du gör så.
- Rosor: Tänk på att rosenblad kan färga de ytor som de faller på.
- Torkade blommor: Inspektera blommorna med jämna mellanrum, släng och byt ut om nödvändigt. Torkade blommor som får stå länge kan bli en härd för skadeinsekter.

Grankvisten på bilden har skrapat några ömtåliga böcker. FOTO: LISA NILSEN.

Julpynt och andra dekorationer

Placera på ett bra sätt

- Lägg en rejäl vattentät matta under julgransfoten. Julgranar måste stå stadigt.
- Placera julgranen en bit ifrån känsliga föremål. Julgranens grenar kan ställa till skada om de kommer för nära föremålen (se bild).
- Placera kransar, julbockar och annat pynt så att de står stadigt och inte riskerar att skrapa bord, golv eller väggar.
- Dekorera inte med järnek, grankvistar och annat pynt på tavelramar, speglar och andra inredningsdetaljer av kulturhistoriskt värde.

2. Böcker

I flera av SFV:s byggnader, särskilt residensen, finns bibliotek med fina boksamlingar. Att dammtorka alla böcker är ett stort arbete. Det bästa är därför att ta en hylla i taget när tid finns och göra en notering om hur långt man hunnit. På så sätt kan man regelbundet spana efter skadedjur och man får en uppfattning om hur ofta man måste dammtorka samma hylla.

OBS! Använd andningsskydd med P3-filter när du dammar böcker som drabbats av rödbruna mögelfläckar (foxing). Använd också en dammsugare med HEPA-filter. Läs mer om P3-filter i texten Mögel och om HEPA-filter i texten Att städa i en känslig miljö.

En rakborste av god kvalitet (den får inte vara för hård) är utmärkt för att rengöra bokens huvud och framsnitt. Borsta med lätt hand utåt, från kroppen.

FOTO: LISA NILSEN.

Rengör hyllkanten

- Ta en mjuk borste och borsta in dammet i dammsugaren – böckernas läderbindningar är känsliga.

Rengör bokens utsida

Gör så här:

1. Ta ut boken försiktigt från bokhyllan. Det bästa sättet är att skjuta in böckerna vid sidan av boken du vill ta ut, så slipper du ta tag högst upp på bokryggen – det kan lätt leda till att ryggen går sönder.
2. Håll boken stängd med ena handen och borsta bort dammet med en rakborste eller annan mjuk borste rätt ned i dammsugaren (se bild). Borsta med lätt hand utåt.

Rengör bokens insida

Gör så här:

1. Se efter då och då att böckerna inte möglar på insidan.
2. Öppna boken genom att lägga den på en löst stoppad huvudkudde. Då formar den sig lättare som ett V vilket är skonsammare för bokryggen.
3. Damma försiktigt bort eventuellt damm med en mjuk gethårsborste.

3. Entreprenörsarbeten

Planering och förberedelser

- Ett kontrakt ska finnas för varje byggnad eller objekt, skrivet av förvaltaren med bidrag från övriga medarbetare för att täcka alla områden. Sist på kontraktet ska det finnas en rad som samtliga entreprenörer måste underteckna. Det innebär att de har läst och förstått reglerna.
- Inled varje inplanerat arbete med ett planeringsmöte där ni värderar riskerna. Gör det även vid arbeten som inte är omfattande.
- Är arbetena omfattande, måste kanske möbler och tavlor flyttas. Planera då det alternativa förvaringsutrymmet i god tid.

- Tala med entreprenörerna! Ju mer du vet om deras aktivitet, desto bättre kan du hjälpa dem och dessutom förebygga eventuella risker. Diskutera och planera lösningar tillsammans.
- Alla som arbetar inom fastigheten måste bli informerade om det arbete som pågår: hyresgäster, kontorspersonal, lokalsvårdare, cateringpersonal och så vidare. Även besökare ska informeras.

Heta arbeten

Följ arbetsmiljölagen, när det gäller heta arbeten. Tillstånd måste sökas och lämnas. Varje anlägg-

Möblerna täcks med dammöverdrag inför hantverkarnas arbeten i rummet. FOTO BEATA NORDENMARK.

Om ett större arbete planeras, kan man göra som på Stockholms slott och i förväg sätta upp skydd i känsliga passager. Man visste också i förväg att arbetet skulle skapa och sprida mycket damm. Därför skaffade man ett partytält för att minska dammspridningen inomhus.

FOTON: LISA NILSEN.

ning ska ha egna skriftliga anvisningar för heta arbeten.

Till heta arbeten räknas metoder som kan orsaka brand, till exempel arbete med varmluftspistol, svetsning, skärning, lödning, takläggning, bearbetning med snabbgående verktyg och annat arbete som medför uppvärmning eller gnistbildning.

Utrustning

- Entreprenörer får inte använda silvertejp eller aluminiumtejp till att tejpa sladdar eller annat. De förstör golven och klistret är i princip omöjligt att få bort. Se till att ha egen, skonsam tejp (den blå sorten) i lager. Låt aldrig tejp sitta för länge. Det bästa är att helt undvika tejp.
- Entreprenören får inte lägga verktyg och utrustning på ytor som golv, fönsterbräden, spiselkransar eller bord, hur moderna och tåliga de än verkar. Lägg alltid en filt eller annat underlag där först, eller ordna ett arbetsbord där verktyg kan läggas.
- Använd en uppsättning med gamla lakan som dammöverdrag om det ska borras eller slipas. Det kan spara många timmars arbete att först täcka över möbler, tavlor och prydnadsföremål. Skydda kristallkronor genom att göra en påse av lakansväv och knyta runt.

Här visas ett bra exempel på förvaring av verktyg då entreprenören utför ett arbete. FOTO: BEATA NORDENMARK.

Stark tejp kan förstöra ett helt golv och ska inte användas i känsliga miljöer. Tejpen på bilden tog med sig en bit av golvet när den revs bort. Det finns blå tejp som konservatorer använder. Den har en lägre vidhäftningsförmåga, men fungerar ändå bra. Allra helst bör tejp undvikas. FOTO: LISA NILSEN.

Förhållningsregler

- Rökning är absolut förbjuden inomhus och på tak, balkonger, terrasser och altaner. Rökning får ske endast på hänvisade platser. Skriv in dem i kontraktet.
- Entreprenörer får ta med sig vatten i flaska med skruvkork under arbetet, men den får aldrig ställas ned direkt på en känslig yta.

Att flytta utom fastigheten

Uppllys entreprenören i förväg om tillåten bredd och höjd. Annars kan stora skador uppstå när lastbilar kör in eller ut genom valv, grindar och portar. Uppmana entreprenören att vara försiktig, om de drar vagnar in i fastigheten. Sätt gärna skydd på hörnen.

Värna om miljön

Välj i första hand miljömärkta varor. Använd miljöfarliga produkter endast om du måste och om du är mycket försiktig. Följ de säkerhetsföreskrifter som finns och använd skydd för att minimera hälsoriskerna.

Läs mer om SFV:s miljöpolicy på www.sfv.se.

4. Fester och andra evenemang

Flera av SFV:s byggnader erbjuder fina lokaler för uthyrning, till exempel stora fester. Det är viktigt att kunna erbjuda detta utan att göra avkall på de kulturhistoriska värdena. Här är juldansen i full gång på Nordiska museet.
FOTO: PETER SEGEMARK, NORDISKA MUSEET.

Det är en speciell känsla att få gå på fest, konferens eller möte i SFV:s byggnader. Miljöerna innehåller mycket historia och interiörerna kan vara väldigt vackra. Som förvaltare, husfru och lokalvårdare har man emellertid ett stort ansvar att skydda byggnaderna och interiörerna mot skador. Det är viktigt att ta ställning till vilka slags evenemang som ska tillåtas. Man kan ställa sig frågor som:

- Vilket är det maximala antalet gäster?
- Får gästerna dansa?
- Vad täcker försäkringen?
- Vad kan gå fel? Använd fantasin!

Ju mer man vet om sin egen byggnad, desto lättare blir det att skapa goda förutsättningar för uthyrning och evenemang.

Här följer några enkla förhållningsregler om hur man kan förebygga skador och slitage utan att göra avkall på gästernas bekvämlighet och trivsel.

Före festen

- Tänk efter före! Här har du en bra möjlighet att spara tid, pengar och kulturhistoriska värden genom att planera med sunt förnuft och god fantasi om vad som kan skada, stöta, ge fläckar eller förstöra.

Förberedelser till fest kan ibland vålla större skador än själva festen. Att en ensam person släpar stålskodd bord på ett vackert golv är förstås inte bra. FOTO: LISA NILSEN.

- Många skador sker faktiskt när man lyfter bord och stolar och arrangerar festlokalen. Var alltid minst två personer, lyft tillsammans och släpa aldrig föremål längs golvet.
- Gör upp ett ordentligt kontrakt med festarrangören. Skriv in de förhållningsregler som arrangören måste hålla sig till, till exempel rödvin endast vid sittande bord, inga stilettklackar.
- Ibland vill gästerna själva vara med och dekorera lokalerna före festen. Kontrollera då noga vad de har tänkt sig. Det är till exempel populärt att strö rosenblad på golven som dekoration. Detta är mycket olämpligt eftersom bladen blir kladdiga och ger ordentliga fläckar. Det finns konstgjorda rosenblad som kan användas i stället.
- Ha eventuellt en representant från hyresvärden på plats under större evenemang – en person som bevakar att allt går rätt till med tanke på de känsliga interiörerna. Denna person kan vara gästerna behjälplig på alla sätt och vis med information och assistans, men han eller hon ska också bevaka SFV:s och hyresvärdens intressen och uppmärksamma skador och misskötsel.
- Skydda känsliga bord och andra avställningsytor med glasskivor, plast- eller vaxdukar. Med en textilduk ovanpå syns inte plasten.
- Se till att en städare har jour under festen, eller att cateringpersonalen har rutiner för fläckborttagning.
- Förvara trasor, kaffefilter för fläckborttagning och annat städmaterial tillgängligt så att man slipper leta om olyckan är framme.
- Om platsen där mat och dryck förbereds är någon annanstans än i ett modernt kök, se då till att skydda golv och andra värdefulla ytor med plastmattor och plastdukar.
- Se till att kakelugnsluckorna är stängda och säkrade. Det förekommer att gäster röker kring kakelugnar och kastar in fimporna där.

En enkel garderob för gästerna förhindrar att de tar in sina ytterkläder och lägger dem på möbler. Så här enkelt och bra har man gjort det på Vadstena slott.

FOTO: LISA NILSEN.

Ringmärkena på den vackra bordsytan hade lätt kunnat förebyggas med en duk med plast under. Att konservera eller restaurera det här bordet för att ta bort ringmärkena kan kosta flera tusen kronor.

FOTO: LISA NILSEN.

I det här rummet läggs maten upp på tallrikar innan de bärs ut till de väntande gästerna. En matta med plastbackning som rullas ut under förberedelserna hade kunnat förhindra alla fula fläckar. FOTO: LISA NILSEN.

Observera! Om det blir fläckar på fina ytor eller föremål som du inte får bort själv, kontakta då en konservator. Ju längre hjälpen dröjer, desto svårare kan det bli att få bort fläcken – man brukar tala om 24 timmar. Ibland kan det räcka med ett telefonsamtal. Har du dessutom kameran till hands, kan du sända digitala foton.

- Var restriktiv med att tillåta värmeljus. De kan ge ifrån sig små stänk som i sin tur sätter eld på gardiner eller annat brännbart material. De blir dessutom mycket heta. Se övriga tips om stearinljus i texten Stearin.
- Om det finns plats och möjlighet, ordna en garderob där gästerna kan hänga av sig sina kläder och byta till inneskor.

Under festen

- Se till att rökförbudet respekteras.
- Stäng aldrig av brandlarmet!
- Låt cateringpersonalen öppna flaskor med champagne eller mousserande vin, och inte festvärdar eller gäster. Flaskorna ska öppnas på ett säkert ställe där korkarna inte riskerar att flyga in i tavlor eller upp i kristallkronor.

- När gästerna har satt sig till bords, bör personalen hålla en noga inrepeterad, kort presentation av husets historia samt helt kort dra de förhållningsregler som finns. Detta kan göras i en positiv, välkomnande anda.

Fläckborttagning

Fläckar på bord och golv

- Sug upp direkt med små, torra bomullstrasor (sönderklippta T-tröjor är perfekta).
- Se också anvisningarna för fläckborttagning i texten Golv.
- Skriv upp i loggboken vad som inträffat: vilken sorts fläck, hur det skedde etc.

Fläckar på läder

- Lägg på ett kaffefilter direkt och byt snabbt till ett nytt tills vätskan är borta.
- Skriv upp i loggboken vad som inträffat: vilken sorts fläck, hur det skedde etc.

Uppkastningar städas lämpligast så här:

1. Ta på gummihandskar och ta med en hink halvfull med vatten, en papperskorg med plastpåse i, flera engångstraror och några bitar hård kartong med rak underkant (ungefär som ett A4-papper i storlek).
2. Skyffla upp uppkastningen med hjälp av kartongbitarna.

3. Släng allt i papperskorgen.
4. Blöt en engångstrasa, vrid ur ordentligt och torka upp resterna. Släng trasan efter varje torkning så att inte vattnet blir smutsigt. Upprepa tills allt är borta.
5. Eftertorka med torr trasa.
6. Skriv upp händelsen i loggboken och se till att du eller någon annan går tillbaka dagen efter för att i dagsljus kontrollera att allt är borta.
7. Spreja inte doftsprej över området. Lukten går bort av sig själv när man vädrar.

Efter festen

- Städa omedelbart efter festen, vänta inte till nästa morgon. Fläckar som inte blir åtgärdade med en gång riskerar att bli permanenta.
- Gå noga igenom lokalerna dagen efter festen. I dagsljus är det lättare att upptäcka fläckar eller andra skador. Dokumentera skador med kamera om det behövs, och meddela förvaltaren. Skriv upp i loggboken.

Rödvinsfläckar på ett stengolv dagen efter festen. Allt spill måste åtgärdas omedelbart, annars kan det vara för sent. Man kan förebygga detta genom att inte tillåta att folk går omkring med rödvinsglas under fördrinken. FOTO: LISA NILSEN.

5. Förgyllda ytor

Här ser vi ett bordsben med förgyllning som nötts bort, kanske genom en kombination av användning och felaktiga damningsmetoder.

FOTO: LISA NILSEN.

Tavelramar, speglar, lister och läder kan ha förgyllda ytor. Ibland är det bara guldfärg som är påmålat, då tål de ganska mycket. Men ofta är det riktigt guld i mycket tunna lager som är påmålat. Om man torkar en sådan yta med trasa så riskerar guldet att försvinna.

Rengör försiktigt

- Se först efter om ytan verkligen är dammig. Rengör alltså inte i onödan.
- Använd en mjuk gethårsborste som är tydligt märkt att endast användas för förgyllda ytor.
- Borsta försiktigt in dammet i dammsugaren.

6. Golv

Golven i SFV: byggnader används och måste därför städas. Samtidigt är golven kulturhistoriskt värdefulla och bör bevaras utan lackering eller slipning. De städmetoder som beskrivs här är skonsamma och generella. Ett obehandlat ekgolv från 1700-talet kan dock behöva en annan städmetod än ett ekgolv från senare tid.

När golvet eller delar av det börjar närma sig slutet av sin livslängd, kan man säga att det behöver pensioneras. Då bör man ta golvet ur bruk, det vill säga att man inte bör gå på det längre. Det kan

innebära att rummet där golvet finns stängs igen eller att det tas bort för att hamna på museum eller i förråd, eller att en skyddande matta läggs på. Ibland byts delar av golv ut, till exempel strukturella delar i en parkett, eller så slipas eller målas ytan om. Ibland har beslut tagits på förhand att delar av ett golv eller en ytbehandling ska bytas ut när materialet är gammalt. Dessvärre finns tillfällen när golv bytts ut just på grund av att det missköts.

Vid minsta osäkerhet om rätt metod, kontakta SFV:s förvaltare för samråd.

Ibland är ett golv inte bara ett golv – hur mycket historia rymmer väl inte denna trappa? Fossilerna kan vara många miljoner år gamla.

FOTO: LISA NILSEN.

Tips! Tänk på att kontinuitet är viktigt när de gäller skötsel av golv. Om man har använt en viss metod för att rengöra eller sköta golv under lång tid och det har fungerat bra, finns det ingen anledning att byta. Tvärtom kan nya

metoder ge oönskade resultat. Tänk också på att använda samma fabrikat av rengöringsmedel om detta är möjligt, eftersom olika fabrikat kan ha olika sammansättning.

Fel rengöringsmetod kan ge oanade konsekvenser. Golvet på bilden, ett obehandlat trägolv, har blivit behandlat med ett lager polish som inte går att ta bort.

FOTO: LISA NILSEN.

Det finns tre gyllene regler för alla golv, oavsett golvtyp:

1. Förebygg nedsmutsning.
2. Städa med så torra städmetoder som möjligt.
3. Använd minimalt med vatten.

Allmänna praktiska råd

- Välj den rätta och mest skonsamma städmetoden.
- All städning sliter på golvet. Det är därför viktigt att förebygga nedsmutsning och minska slitaget i den mån det går, till exempel med bra entrémattor, gångmattor och rätt metoder för städning och skötsel.
- Använd minimalt med vatten (se faktaruta). Vattnet kan skada golven. Dessutom kan det stänka upp på väggar, lister och möbler och ge fula fläckar.

Fakta: Vad är ”minimalt med vatten”? Ett exempel är när du vrider ur en garnmopp. Det räcker oftast inte att göra det en gång – du bör göra det tre gånger för att få ur det överflödiga vattnet ur moppen.

Faktaruta såpa: För de golv i SFV:s byggnader som ska skuras med såpa, ska det vara en såpa av bra kvalitet, en fetare sort. Hör med byggnadsvårdsbutiker eller byggnadsvårdsföreningar vilken såpa som passar till det golv du ska rengöra. Be sedan städgrossisten att ta in den såpa som behövs.

- Tänk på att en produkt från en leverantör kan skilja sig mycket jämfört med en liknande, till synes samma produkt, från en annan. Den skillnaden kan få överraskande konsekvenser som ibland visar sig först efter en tid.
- Nygjorda och nybehandlade golv ska städas och underhållas enligt medföljande anvisningar. Spara alltid skötselanvisningarna från leverantören eller hantverkaren som utfört installationen eller ytbehandlingen. Det är också viktigt att använda de produkter som rekommenderas av den specifika leverantören. Oftast är det fråga om hela system där produkterna är speciellt framtagna och testade för den speciella behandlingsmetoden och golvet.

Målade och lackade trägolv

Målade golv kan även ha dekorer eller schablonmålningar som enbart har ett dekorativt syfte. Då är det extra viktigt att golven dammsugs först innan våttorkning utförs eftersom dessa golv är extra känsliga för repor.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Golvmopp för torrrengöring, inte mikrofiber – den tar bort oljan
- Garnmopp, hink, milt handdiskmedel

Grundstädning

- Dammsug golven med ett borstmunstycke eller torrrengöring (eventuellt med moppolja).
- Behandla fläckar med en väl urvriden fuktig trasa.

Ett slitet golv kan förvärras om man inte ser upp. Här ser vi hur garnmoppen har fastnat i lösa flisor på det målade golvet och riskerar att slita upp ännu fler och större flisor. FOTO: LISA NILSEN.

Våttorkning

Någon enstaka gång kan hela golvet behöva våttorkas. Gör så här:

1. Blöt en garnmopp i en hink med vatten och en tesked milt handdiskmedel.
2. Vrid ur garnmoppen väl.
3. Eftertorka golvet om något vatten fortfarande ligger kvar efter en minut.

Undvik att våttorka ytor där golvet är skadat eller lacken är borta. Våttorka aldrig golv där lacken eller färgen är mycket sliten. Kontakta förvaltare och diskutera om det är dags att åtgärda ett sådant slitet golv.

På Lövstabruk finns golv, målade med linoljefärg, där det blivit märken från gymnastikskor med svart sula. Det tas bort genom att gnugga försiktigt på märkena med en väl urvriden fuktad trasa. FOTO: LISA NILSEN.

Oljade trägolv

Oljade golv bör oljas in regelbundet för att behålla sitt skydd. Oljan skyddar golvet och ger en smuts- och vattenavvisande yta. Det är dock känsligt för kvarvarande vatten som inte torkas upp.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Golv-mopp för torr-moppning, inte mikrofiber
- Garnmopp, hink, såpa (se faktaruta om såpa s. 2)

Grundstädning

- Dammsug golven med ett borstmunstycke eller tormoppa (eventuellt med moppolja).
- Behandla fläckar med en väl urvriden fuktig trasa.

Våttorkning

Någon enstaka gång kan hela golvet behöva våttorkas. Gör så här:

1. Blöt en garnmopp i en hink med vatten och såpa (dosering enligt anvisningen på förpackningen).

2. Vrid ur garnmoppen väl.
3. Oljebehandlade golv ska tvättas med så lite vatten som möjligt. Eftertorka golvet om det fortfarande ligger kvar något vatten efter en minut.
4. Gå inte på golvet medan det torkar.

OBS! Oljade trägolv måste oljas regelbundet. Det utförs av en specialist som rekommenderas av SFV, inte av en lokalförvaltare. Det är viktigt att detta utförs av kunnigt branschfolk eftersom det finns en brandrisk – när man oljar ospontat trägolv kan oljan rinna ned i springorna och fyllningen mellan bjälklagen kan fatta eld. Samma olja som använts tidigare bör användas. Det är viktigt att golvet alltid har ett tillräckligt skydd med olja. Om golvet blir så pass slitet att det inte finns tillräckligt med olja så kommer en fortsatt våtrengöring att förstöra golvet. Kontakta i så fall SFV:s förvaltare.

Oljebehandlat golv. Här ser man hur mattan skyddar golvet effektivt – å andra sidan förstärks skillnaden om man tar bort mattan. Lägg också märke till pilen som ritats på mattans undersida och givit avtryck direkt på golvet. Foto: LISA NILSEN.

Bonvaxade trägolv/parkett och bonvaxade linoleumgolv

Vaxade golv behöver bonvaxas med jämna mellanrum. Ofta behöver det inte göras på hela golvet utan endast där det är ett ökat slitage, till exempel på gångstråk. Om golvet vaxas onödigt mycket byggs det i stället upp ett vaxlager som blir kletigt och drar åt sig smuts. Använd samma fabrikat på vax som tidigare.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Golvmodell för torkmoppning, inte mikrofiber

Grundstädning

- Dammsug golven med ett dammsugarmunstycke med borst eller torkmoppa (eventuellt med moppolja).

Våttorkning

Våttorka aldrig bonvaxade golv.

Fläckborttagning för bonvaxade golv

Ta bort fläckar så snabbt som möjligt. Ju längre till exempel vatten eller matrester får ligga, desto större blir skadan. Gör så här:

- Börja med att försöka skrapa bort fläcken. Använd en ”mjuk” skrapa av trä eller plast.
- Vissa fläckar går bara att ta bort med vatten. Gör så här:
 1. Fukta en Wettexduk och torka bort fläcken. Använd eventuellt ett mildt handdiskmedel. Eftertorka på en gång med torr trasa.
 2. Denna åtgärd gör att vaxet blir matt. Lägg på lite bonvax på den matta ytan (observera att golvet måste vara torrt) och polera ytan 24 timmar senare med en torr trasa för att få upp glansen.
- Vissa fläckar går bara bort med lacknafta. Gör så här:
 1. Ta en mjuk trasa som fuktats med lacknafta och gnugga försiktigt på fläcken.
 2. När lacknaftan har avdunstat, lägg på ett nytt lager bonvax.

OBS! Lacknafta är brandfarligt. Följ anvisningar för hantering och förvaring.

Bonvaxat golv på Stockholms slott.

FOTO: BEATA NORDENMARK.

OBS! Fläckar som inte går bort med denna metod måste specialbehandlas – kontakta SFV:s förvaltare.

Bonvaxning

Golven behandlas normalt en gång per år. De delar av golvet som är speciellt utsatta för slitage kan behandlas oftare. Vart femte år bör förvaltaren utvärdera slitaget och skötseln av golvet. Användning av för lite vax leder till ett ökat slitage och för mycket vax kan färga golvet svart.

Gör så här:

1. Följ varningsanvisningarna från tillverkaren.
2. Värm vaxet i vattenbad.
3. Lägg på ett mycket tunt lager vax med hjälp av till exempel en trasa eller garnmopp. Ett tjockt vaxlager gör golvet kletigt och förlänger torktiden avsevärt.
4. Låt vaxet torka i minst 24 timmar.
5. Polera golvet med polerrondell, duk eller liknande.

Innan golvet bonvaxas kan den tidigare vaxbehandlingen behöva tas bort. Detta görs normalt genom att golvet tvättas med lacknafta. Kontakta SFV:s förvaltare som anlitar en specialist. Vid användning av lacknafta finns det alltid en brandrisk.

Obehandlade trägolv

Ett trägolv helt utan ytbehandling är mycket känsligt. Ägare och brukare bör noggrant överväga vilken slags verksamhet man tillåter på sådana golv. Verksamhet som innefattar servering och fest är direkt olämpligt med tanke på spill från mat, dryck och stearin. I sådana fall kan man överväga att installera ett anläggningsgolv eller lägga på skyddsmattor.

Obehandlade trägolv kan delas in i två grupper: grupp 1 och grupp 2.

Grupp 1 – obehandlade trägolv som våttorkas

Dessa golv våttorkas eller skuras någon gång om året när de blir för smutsiga. Ofta ligger de nära entréer och kan inte skyddas med en lämplig matta.

Gör så här:

- Använd torra rengöringsmetoder i första hand: dammsug eller tormoppa.
- När golven behöver våttorkas eller skuras, välj såpa som städmetod. Såpan ger golvet en skyddande yta (se avsnittet om såpaskurade golv).

Det här rummet har fått tjäna som uppläggningsrum inför fester – det vackra golvet har därför fått fläckar. En skyddsmatta eller liknande hade kunnat förhindra det oönskade slitaget.

FOTO: MARIE EDMAN-FRANZÉN.

Grupp 2 – obehandlade trägolv som inte våttorkas

Ofta är det golv som aldrig har rengjorts med vatten. Dessa golv ligger ofta långt bort från entréer, matsalar med mera. De är ofta gråa och lite blanka av slitaget.

Gör så här:

- Våttorka eller skura aldrig dessa golv. Vattnet tar bort patinan och kan förorsaka stora skador.
- Dammsug endast golvet med ett dammsugar-munstycke med borst.
- Du kan också tormoppa golvet, om inte moppen river bort bitar eller stickor av träet. Använd inte mikrofibermopp, det kan förstöra golvet.

Detta ekgolv på Stockholms slott har inte rengjorts med vatten så länge man kan minnas! Det behövs faktiskt inte heller.

FOTO: EVA SKOG BERG.

Såpaskurade trägolv

Ett såpaskurat golv har fått en tålig och smutsavvisande yta genom upprepad skurning och slitage. Ett golv som används dagligen kan behöva skuras 1–2 gånger per år. I övrigt räcker det med att dammsuga och att våttorka golvet med såpvatten.

Det finns två gyllene regler vid skurning med såpa:

1. Använd kallt vatten – varmt vatten gör att golvet blir grått.
2. Lägg aldrig såpa på torrt trä – det ger fläckar.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Skurborste på skaft
- Hinkar, såpa (se faktaruta om såpa s. 2)
- Garnmopp eller skurtrasa till sköljning eller upp-torkning av vatten

Såpaskurat trägolv i personalköket i Södra Bankohuset på SFV:s huvudkontor.

FOTO: LISA NILSEN.

Skura golvet i träets längdriktning med skurborste på skaft.

FOTO: CECILIA GÖRANSSON.

Skölj golvet med vatten. Här används en skurtrasa. Vrid ur trasan i en hink, skölj i den andra. Handskar och knäskydd underlättar skurningen väsentligt. FOTO: CECILIA GÖRANSSON.

Såpaskurning

Ett par gånger om året kan golvet behöva skuras med såpa. Då är det enklast att arbeta med några brädor i taget.

Gör så här:

1. Dammsug golvet först. Använd ett dammsugarmunstycke med borst för att undvika att golvet repas.
2. Börja med att blöta golvet med rent, kallt vatten. Använd bara så pass mycket vatten som behövs för att lösa upp den gamla såpan och därmed smutsen.
3. Använd sedan kallt vatten och såpa. Dosera såpan enligt anvisningen på förpackningen.
4. Skura golvet i träets längdriktning med en skurborste på skaft.
5. Använd koncentrerad såpa vid kraftiga fläckar. Lägg såpan på skurborsten och borsta på smutsfläcken.
6. Skölj golvet med rent vatten. Använd trasa eller garnmopp.

OBS! Gå inte på golvet under tiden det torkar – det kan lämna märken.

Stengolv

Sten är ett sugande material och kan trots sin hårdhet lätt förstöras av olämpliga rengöringsmedel och städmetoder. Dessutom kan tunna stenplattor spricka om fogarna runt omkring blir mättade av skurvatten – de kan då utvidga sig och spräcka stenplattan.

Om du inte vet vilken stentyp det är som ska våtrengöras, använd alltid såpa (se faktaruta om såpa s. 2). Det kan användas på de flesta stensorter och den förstör aldrig stenen. Däremot kan såpa bygga upp skikt på sten med låg sugförmåga.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Golvmopp
- Garnmopp, hink, såpa (se faktaruta om såpa s. 2)

Grundstädning

Dammsug golvet med ett dammsugarmunstycke med borst eller tormoppa.

Våttorkning

Våttorka golvet med vatten och såpa vid behov.

Gör så här:

1. Dosera såpan enligt anvisningen på förpackningen. Tänk på att det kan bli halt med mycket såpa.
2. Använd inte mer vatten än nödvändigt. För mycket vatten kan leda till att fogarna luckras upp och att stenplattorna spricker och lossnar.

OBS! Polish eller impregneringsmedel som tätar stenens porer ska inte användas då de hindrar den naturliga fuktvandringen och kan orsaka skador. Undvik även produkter som innehåller vax eller olja.

Porösa och grovhuggna stengolv kan ibland vara mycket känsligare och skörare än vad man kan tro. Vassa klackar, grova skor, sand och grus som sliter, och alltför mycket vatten kan bryta loss små bitar i taget som så småningom blir stora skikt. Sandstensgolv, som på bilden, är mycket känsliga.

FOTO: BEATA NORDENMARK.

Porösa och grovhuggna stengolv

Stengolv med mycket porös och grovhuggen yta kan vara svåra att få rena enbart med en våttorkning. Oftast har dessa golv stora och tjocka stenplattor som har gjorts rent på ett liknande sätt tidigare. Anvisningen gäller endast golv i markplan där bjälklaget inte kan ta skada. Sådana golv rengörs så här:

1. Se till att det inte finns några vattenkänsliga material i direkt anslutning till golvet som ska göras rent. Exempel på vattenkänsliga material är träsocklar, trätrösklar, trappor i trä, mattor, metall och järn med mera.
2. För en gångs skull ska det vara rikligt med vatten! Blötlägg golvet med vatten och såpa i cirka 20 minuter. Se till att inget parti torkar under den tiden. Se också till att ingen går på golvet under tiden – det kan bli mycket halt.

3. Skura golvet med en grov borste på skaft eller skurmaskin med borst.
4. Sug upp vattnet med vattendammsugare eller golvmopp.
5. Skölj golvet med rent vatten efteråt.

Tips! Mer information om skötsel av stengolv och fläckborttagning på stengolv finns hos Sveriges Stenindustriförbund: www.sten.se. Där kan du ladda ned Anvisningar för skötsel av natursten inomhus.

Kalkstens- och marmorgolv

För stentyper som kalksten och marmor, rekommenderar vi regelbunden dammsugning. Utöver det bör man omväxlande skura med såpa och skura med pH-neutralt allrengöringsmedel.

Såpan bygger upp ett skyddande skikt i och på golvet. Efter ett antal våtrengöringar med såpa blir det skyddande skiktet för tjockt och börjar i stället att dra åt sig smuts. Överskottet av såpa gör att golvet ser smutsigt och kletigt ut. Såpan tas då bort med en våtrengöring med ett pH-neutralt allrengöringsmedel. Efter en våtrengöring med ett allrengöringsmedel används såpa ett antal gånger igen.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Golvmopp
- Garmopp, hink, såpa (se faktaruta om såpa s. 2) och ibland pH-neutralt allrengöringsmedel

Grundstädning

Dammsug golvet med ett dammsugarmunstycke med borst eller tormoppa.

Våttorkning

Våttorka golvet med vatten och såpa vid behov. Gör så här:

1. Dosera såpan enligt anvisningen på förpackningen. Tänk på att det kan bli halt med mycket såpa.
2. Använd inte mer vatten än nödvändigt. För mycket vatten kan leda till att fogarna luckras upp och att stenplattorna spricker och lossnar.

- Våttorka emellanåt golvet med pH-neutralt allrengöringsmedel i stället för med såpa.

Granit

Granit rengörs som stengolv i övrigt, men skuras endast med ett pH-neutralt allrengöringsmedel. Följ alltså anvisningarna för stengolv, men ta allrengöringsmedel i stället för såpa.

Marmor- och kalkstensgolv på Stockholms slott. För mycket vatten under rengöring kan leda till att fogar luckras upp och stenplattor lossnar och spricker. Följ den gyllene regeln om att använda minimalt med vatten.

FOTO: EVA SKOG BERG.

Fläckborttagning för stengolv

Lim, olje- och lackfärg, fett och olja

Gör så här:

Ta bort med thinner på en trasa.

Tuggummi

Se också texten Tuggummi och tejprester.

Gör så här:

1. Lägg ett frysblock eller is i en plastpåse mot tuggummit så att det stelnar, eller använd frysspray.
2. Skrapa bort med en skrapa som inte riskerar att skrapa själva golvet. Använd aldrig en metallskrapa – ta hellre en smörkniv av trä.
3. Borsta bort eventuella rester med en torr skurborste.

Stearin

Se också texten Stearin.

Gör så här:

1. Skrapa bort med en skrapa som inte riskerar att skrapa själva golvet. Använd aldrig en metallskrapa – ta hellre en smörkniv av trä.
2. Försök att skrapa bort det mesta noggrant, eftertvätta eventuellt med kemiskt ren bensin.

OBS! Det finns en rad produkter på marknaden som tar bort fläckar på sten. Prova alltid först på ett undanskymt ställe för att försäkra dig om att inte produkten ger fläckar eller missfärgar golvet.

Keramiska plattor

Keramiska plattor är ett samlingsbegrepp för plattor av bränd lera. Exempel på keramiska plattor är klinkers, kakel och tiles.

Här beskriver vi hur man städar tiles, som är oglaserade keramiska plattor på golv. Precis som för sten gäller att fogarna runt plattan lätt utvidgar sig när de får för mycket vatten. Då kan plattorna spricka.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Golvmopp
- Garnmopp, hink, såpa (se faktaruta om såpa s. 2)

Grundstädning

Använd torra rengöringsmetoder i första hand. Gör så här:

1. Dammsug golvet med ett dammsugarmunstycke med borst.
2. Alternativt kan ytan torkmoppas, eventuellt med moppolja enligt anvisning på förpackningen.

Våttorkning

Våttorka golvet med vatten och såpa endast vid behov. Gör så här:

1. Dosera såpan enligt anvisningen på förpackningen. Tänk på att det kan bli halt med mycket såpa.
2. Använd inte mer vatten än nödvändigt. För mycket vatten kan leda till att fogarna luckras upp och att stenplattorna spricker och lossnar.

OBS! Äldre keramiska plattor har inget ytskydd, därför tillförs olja eller vax. Använd inte oljor eller vaxer på keramiska plattor, om det inte har gjorts tidigare.

Uppsala universitetshus
står med vackra golv,
som här i trapphallens
mönsterlagda tiles.

FOTO: EVA WALLSTRÖM.

Cement-, betong- och terrazzogolv

Oslipade cement- och betonggolv finns oftast i källarutrymmen, garage eller liknande. Dessa golv rengörs av praktiska skäl enklast med dammsugare då ytan är så grov att det inte går att våttorka med mopp.

Slipade och polerade cement-, betong- och terrazzogolv finns ofta i trappuppgångar och entréer. De kan också vara en del av ett stensatt golv eller en stensatt trappa. Om golven är slipade och polerade är de lätta att våttorka.

För cement-, betong- och terrazzogolv rekommenderar vi i första hand torra rengöringsmetoder. När våtrengöring är nödvändig, är det bäst att omväxlande skura med såpa och skura med pH-neutralt allrengöringsmedel.

Såpan bygger upp ett skyddande skikt i och på golvet. Efter ett antal våtrengöringar med såpa blir det skyddande skiktet för tjockt och börjar i stället att dra åt sig smuts. Överskottet av såpa gör att golvet ser smutsigt och kletigt ut. Såpan tas då bort med en våtrengöring med ett pH-neutralt allrengöringsmedel. Efter en våtrengöring med ett allrengöringsmedel används såpa ett antal gånger igen.

Utrustning

- Dammsugare med borstmunstycke
- Golv mopp
- Garnmopp, hink, såpa (se faktaruta om såpa s. 2) och ibland pH-neutralt allrengöringsmedel

Grundstädning

Dammsug golvet med ett dammsugarmunstycke med borst eller tormoppa.

Terrazzo, även kallad cementmosaik eller konstbetong, består av krossad marmor, kalksten eller ett annat hårdare material, cement och eventuellt pigment. Här ser vi ett terrazzogolv från 1913.

FOTO: BEATA NORDENMARK.

OBS! Cement-, betong- och terrazzogolv skadas av:

- starka rengöringsmedel
- syror
- starkt alkaliska medel
- portätande medel som golvpols.

Våttorkning

- Våttorka golvet med vatten och såpa vid behov. Gör så här:
 1. Dosera såpan enligt anvisningen på förpackningen. Tänk på att det kan bli halt med mycket såpa.
 2. Använd inte mer vatten än nödvändigt. För mycket vatten kan leda till att fogarna luckras upp och att stenplattorna spricker och lossnar.
- Våttorka emellanåt golvet med pH-neutralt allrengöringsmedel i stället för med såpa.

Tegelgolv med lösa fogar

Överallt i dessa skötselanvisningar rekommenderar vi dammsugning, utom när det gäller tegelgolv med lösa fogar. Om man dammsuger sådana golv, riskerar man att suga in själva fogarna och göra tegelstenarna lösa. Sopa i stället försiktigt, och plocka upp större skräp för hand.

OBS! Man kan inte olja, såpaskura eller lägga på en skyddande hinna på tegelgolv med lösa fogar.

Tegelgolv med lösa fogar
i Södra Bankohuset.

FOTO: CATHARINA
NORDENSTEDT.

Linoleumgolv

Linoleum är en blandning av linolja, harts, trä-, kork- och stenmjöl. Linoleummassan pressas på juteväv som binder golvet. Linoleum är alltså ett helt annat material än plast och måste därför skötas på ett annat sätt än ett plastgolv.

I motsats till vad man kan tro så förstör vatten linoleum och därför ska linoleumgolv inte användas i våtutrymmen. Linoleum måste alltid ha ett grundskydd. Ett skadat eller obefintligt grundskydd kan orsaka en sur och dålig lukt vid våtstädning. Detta åtgärdas genom att förnya eller förstärka mattans ytbehandling.

Moderna linoleumgolv

Moderna linoleumgolv är oftast försedda med ett grundskydd vid tillverkningen. Det kan till exempel vara en ytbehandling utförd i akrylat, en plast. Plasten skyddar linoleumet och fungerar som bas för de olika skötselmetoder som förekommer.

Grundskyddet på moderna golv kan vid behov förbättras med golvvårdsvax eller, om man vill ha en hög glans, med golvpolysh avsett för linoleum. När man har valt en lämplig skötselmetod är det viktigt att följa anvisningarna för respektive tillverkare eller produkt.

Gamla linoleumgolv

Gamla linoleumgolv ska alltid ha ett grundskydd av vax som måste förbättras med jämna mellanrum.

Använd alltid det vax som tidigare har använts. Om huvudtypen av golvvax ändras måste man ta bort den tidigare vaxbehandlingen. Huvudtyperna är:

- Modern vaxbehandling
- Traditionell vaxbehandling.

Bilden visar ett exempel på ett välskött mönsterlagt linoleumgolv som är från 1940-talet. I det närliggande rummet anar man en linoleummatta i ekimitation.

FOTO BEATA NORDENMARK.

Linoleumgolv med en modern vaxbehandling

Moderna, syntetiska golvvårdsvaxer som är vattenlösliga och flytande tillsätts ofta skurvattnet. Beroende på behov kan detta göras till exempel var tredje gång golvet våttorkas. Golvet kan sedan poleras för att få en sidenmatt yta. Läs på förpackningen hur tillverkaren rekommenderar att produkten används.

När dessa golv ska rengöras, gör så här:

- Använd i första hand torra rengöringsmetoder (dammsugning, sopning, torr-moppning med moppolja).
- Vid eventuell fukttorkning, använd vatten med ett ph-neutralt mildt handdiskmedel.

Linoleumgolv med en traditionell vaxbehandling

Traditionella golvvaxer som använts som skydd på linoleum innehåller oftast en blandning av naturligt bi- och carnaubavax löst i mineraliskt terpentin, lacknafta eller dylikt. Vaxet läggs på med trasa eller garnmopp. Golvet bonas sedan för att få en glansig yta. Se avsnittet om bonvaxning av trägolv för information om hur det används.

När dessa golv ska rengöras, gör så här:

- Använd torra rengöringsmetoder (dammsugning, sopning, torr-moppning med moppolja). Använd inte vatten på denna typ av golv.
- Då en grov rengöring är nödvändig kan golven

rengöras på traditionellt sätt: grovt sågspån som fuktats med lacknafta eller fotogen svabbas över golvet. Den produkten produceras och säljs fortfarande. Alternativt kan en mopp fuktad med lacknafta användas för att torka av golven.

- Tänk på att golven måste bonvaxas efter denna rengöring.

”Pensionerade” linoleumgolv

Det finns linoleumgolv som är så gamla och slitna att de har en tendens att smula sönder, ändra färg eller lukta surt vid våtning. De kan också sitta löst mot underlaget och vara allmänt trasiga men värda att bevara av kulturhistoriska skäl. Då gäller följande:

- Grundskydda golvet endast med traditionellt bonvax.
- Försök skydda golvet med mattor mot slitage och smuts på så sätt att det inte behöver städas så ofta.
- Använd endast torra rengöringsmetoder.

Observera! Alla linoleumgolv skadas av

- mycket vatten
- hett vatten
- starkt alkaliska (basiska) rengöringsmedel, som kan innehålla bl.a. ammoniak
- starka lösningsmedel.

Bilden visar ett exempel på ett ”pensionerat” linoleumgolv från början av 1900-talet. Det finns i vindsammaren i Grindstugan på Drottningholm.

FOTO: ANDRÉ STRÖMQVIST.

7. Höst- och vårstädning

Vissa av SFV:s anläggningar är bara öppna på sommaren. Det är därför bra att förbereda för vintern med en höststädning, och att förbereda för sommarsäsongen med en vårstädning.

Det är viktigare att göra en ordentlig höststädning än en vårstädning. Då kan man förebygga problem som annars kan uppstå under vintern, av till exempel skadedjur, mögel, ingrodd smuts och fukt. På så sätt kan man spara mycket arbete när det är dags att öppna igen till våren.

Höststädning

Vid en höststädning bör du göra följande:

- Dammsug alla golv.
- Dammsug alla mattor, både på ovansidan och på undersidan. Står det för tunga möbler på, ta då baksidan på de ställen man kommer åt genom att vika upp mattan så långt det går.
- Rulla ihop alla mattor med framsidan eller borsiden utåt (mattorna mår bäst av det, se texten Mattor).

Damm som får ligga för länge kan bli svårt att få bort. Man kan säga att dammet cementeras. Därför är det bra att ta bort dammlager innan vintern börjar i hus som står kalla. FOTO: LISA NILSEN.

Förr i tiden täckte man alltid över möbler och känsliga föremål för att skydda dem mot damm, smuts och ljus när de ändå inte användes. Skydden på bilden kommer från Kina Slott som är stängt under vinterhalvåret.

FOTO: LISA NILSEN.

- Lyft ut möbler som står längs ytterväggar ungefär en decimeter. Det är bra för luftcirkulationen och gör det lättare att täcka dem med dammskydd.
- Damma alla möbler och föremål.
- Täck över möbler med dammskydd i textil, gamla lakan går bra. Använd aldrig syntetmaterial eller plast.
- Låt byrålådor vara öppna en bit, och låt skåpdörrar stå på glänt under dammskydden.
- Ge gärna kristallkronor och andra taklampor dammskydd. Det kan du göra med syrafritt silkespapper eller tunt bomullstyg som du knyter ihop med bomullsband.
- Lägg mindre tavlor från ytterväggarna på borden (inte direkt på borden, de måste vara täckta med textil först) och täck dem i sin tur med ett lakan.
- Sätt korkar bakom ramar på större tavlor som hänger mot ytterväggar, så att de kommer ut en bit från väggen – det är bra för luftcirkulationen.

- Gör små hättor av syrafritt silkespapper och sätt över vissa föremål, till exempel klockor och porslinsfigurer.
- Låt dörrar mellan rum stå öppna – det är bra för luftcirkulationen.
- Sätt ut klisterfällor (se texten Skadedjur).
- Lämna inte en byggnad eller en del av en byggnad utan tillsyn under vinterhalvåret. Se till att någon kommer ett par gånger i månaden för att se efter att allt står väl till och för att leta efter tecken på inbrott, spår av möss, fåglar eller ekorrar, vattenläckage och annat som kan vålla stora skador om det inte upptäcks förrän till våren.

Vårstädning

En viss vårstädning förekommer nog i alla SFV:s byggnader som öppnar för sommarsäsongen. Under vårstädningen finns det möjlighet att se hur interiörerna har klarat vintern. Skriv upp i loggboken de saker som kan vara av intresse, till exempel spår av skadedjur eller annat.

Vid en vårstädning bör du göra följande:

- Damma alla ytor som inte har varit täckta under vintern: lister, kakelugnar, element, fönsternischer och så vidare. Låt alla dammskydd ligga kvar under tiden och ta emot det damm som dalar ned.
- Om möjligt, ta in en rullställning för städning på hög höjd och damma listverk, dörrkarmar med mera.
- Ta försiktigt av dammskydden från möblerna. Inspektera och skaka dem utomhus. Titta efter spår av insekter eller mögel.
- Tvätta alla dammskydd och förvara dem till höststädningen.

Rullställningar

- För städning på hög höjd räcker inte alltid en stege. Då kan du köpa eller hyra en rullställning. Ett tips är att låta flera byggnader i närheten av varandra dela på en rullställning.

Fakta: Damm skapas av liv och rörelse. Det är vi människor som lämnar efter oss hudflagor, textilfibrer, hårstrån och annat som blir till damm. Om damm blir liggande över vintern, och den relativa luftfuktigheten blir hög eller varierar, finns en risk att dammet cementeras. Det innebär att damm och smuts bildar ett kemiskt band med ytan det ligger på. I längden kan det bli omöjligt att ta bort. Att ta bort säsongens damm på hösten är därför en bra förebyggande åtgärd.

En rullställning bör ha stora hjul som inte skadar underlaget. FOTO: LISA NILSEN.

- Se till att hjulen i rullställningen är stora och av bästa gummikvalitet för att inte skada golven. Du kan också lägga ut ett skyddande underlag eller masonitskiva under hjulen (se bild).

Tänk på att arbete på hög höjd kräver speciell utbildning och kunskap. Följ Arbetsmiljöverkets anvisningar.

8. Kristallkronor och prismor

Kristallkronor ger ett stämningsfullt och vackert ljus. Välputsade prismor förstärker ljuset och ger en fantastisk gnistrande effekt men det är tålamodsprövande att damma en kristallkrona eller prismor på lampor. Man måste till exempel vara försiktig så att prismorna inte lossnar från sina fästen och trillar ned och går sönder.

Tänk på säkerheten

- Följ Arbetsmiljöverkets anvisningar om du ska arbeta på en stege.
- Släck lampan om du ska byta glödlampor.
- Kristallkronor och andra äldre lampor kan vara ojordade och i övrigt ha gamla och osäkra elsystem. Var försiktig!
- Roter ljuskronan motsols, men aldrig mer än ett kvarts varv. Den kan skruvas ur sitt fäste annars.
- Tänk på att vibrationer från till exempel dans, tung trafik eller annan rörelse kan få prismorna att lossna.

Damma

- Dra ur eventuella kontakter.
- Lägg ett täcke på golvet under kristallkronan. Om en prisma råkar falla ned under rengöringen har den större chans att klara sig.
- Damma försiktigt med en mjuk borste.

Putsa eller rengör på djupet

Anlita en specialist om kristallkronan behöver putsas ordentligt. En del specialister väljer att montera ned och rengöra kristallkronan på ett bord med en filt eller annat mjukt underlag. Andra föredrar att arbeta på en stege eller få kristallkronan nedsänkt om det går.

På bilden ser vi Karin Bodin på Kristallklart Stockholm fästa lösa prismor efter rengöringen. FOTO: LISA NILSEN.

Fördelen med att ha en specialist som putsar kronan, är att han eller hon också går igenom lampan och säkrar lösa delar. Specialisten kan också se om det är något fel med elen.

Tips! Lägg gärna lösa prismadelar i en pryllåda. Då försvinner inte delarna och specialisten kan sedan sätta dem på plats igen vid nästa tillfälle för rengöring.

9. Läder

Läder är ett fantastiskt material. Vi finner det bland annat i möbler, tapeter och böcker, men även i ledstänger och föremål som skrivbordsunderlägg. Färgat läder och förgyllt läder (gyllenläder) är extra känsligt. Med tiden riskerar allt läder att bli stelt. Det kan då lätt spricka när man ska hantera det.

I denna text gör vi inte skillnad på läder och skinn – daglig vård av dessa material är i stort sett densamma.

Observera! Använd aldrig vatten när du rengör läder.

Förvara på en sval plats

- Ställ inte stolar med läderklädsel och andra läderklädda möbler bredvid element med hög värme. Då riskerar lädret att spricka.
- Tänk på att läder är känsligt för ljus.

Rengör med borste eller trasa

- Kontrollera först om lädret verkligen är dammigt. Damma inte rutinmässigt.
- Gyllenläder och färgat läder: Borsta av damm med en mjuk gethårsborste direkt in i dammsugaren.
- Skinnsoffor: Dammtorka med en torr bomullstrasa. Ofta finns det gammalt vax och annan smörja kvar på lädret som kan fortsätta att ge glans när man gnuggar med trasan.
- Moderna, nyinköpta skinnsoffor och -fåtöljer: Följ tillverkarens anvisningar.

Det här lilla läderskrinet har bleknat eftersom ett annat föremål legat ovanpå och skyddat ett område mot ljusets skadliga verkan. FOTO: LISA NILSEN.

Behandla med vax eller liknande

- Kontakta en konservator om du är osäker på vilka föremål som får vaxas.
- Smörj bara in möbler som är vaxade sedan tidigare.
- Smörj aldrig in möbler eller föremål som aldrig tidigare har behandlats med vax eller liknande.
- Nya möbler: Följ tillverkarens anvisningar.

Här har vi experimenterat med fläckborttagning av rött vin. Resultatet syns till höger. Bredvid rödvinsfläcken har det varit spill av vitt vin, och under den vanligt vatten. FOTO: LISA NILSEN.

Ta bort fläckar

1. Lägg genast på ett torrt kaffefilter eller läskpapper.
2. Byt ut filtret eller läskpappret med jämna mellanrum tills det känns torrt.

Be om råd innan du tar bort mögel

- Kontakta förvaltaren om du upptäcker mögel. Mögel kan börja växa på läder, särskilt om det är fuktigt. En särskild sorts mögel kallas ”red rot”. Den drabbar särskilt läderbindningar på böcker. Då torkar lädret och börjar smula och ett rödaktigt pulver bildas.
- Använd handskar om du hanterar mögliga föremål och kontakta en konservator för råd. Läs mer i texten Mögel.

10. Mattor

Allmänna skötseltips för mattor

- Kontakta en specialist om du upptäcker hål i mattan eller om den är sliten. Slitna mattor behöver repareras.
- Dammsug under mattorna om det går. Se i alla fall till att vika undan mattkanten en bit när du dammsuger, eller låt dammsugarmunstycket löpa under mattkanten. Grus, smuts och sand silas nämligen ned genom mattan och lägger sig under. När man sedan går på mattan rör den sig fram och tillbaka och det grus som ligger under ger fula repor på golvet. Det kallas för sandpapperseffekten.
- Lägg gärna ett möbelunderlägg under möbler som har spetsiga fötter eller metallhjul (se bild). Möbelunderläggen skyddar mattor och golv från fula märken.
- Rulla mattan med ovansidan utåt. Då trillar smuts och grus ut mycket lättare. Gör så här:
 1. Arbeta flera tillsammans om mattan är stor.
 2. Stå i strumplästen på en linje vid ena mattans kant.
 3. Lyft upp kanten tillsammans och gå baklänges över mattan.
 4. Börja rulla när ni gått så långt bak som utrymmet tillåter.
- Moderna mattor: Följ instruktionerna från försäljaren om hur moderna mattor ska skötas.

Tips! Ska du rulla ihop mattan och förvara den? Använd ett rent bomullslakan mellan lagren och rulla upp mattan på ett ihåligt platsrör. Då är det lättare att hänga upp den för förvaring

Här ser vi hur ett så kallat mikroklimat har bildats under en dörrmatta. Fukten har stängts in på grund av gummibackningen och mikroorganismer har börjat gro. Vänd ofta på mattor med gummibotten.

FOTO: LISA NILSEN.

En gångmatta på Kalmar slott skyddar golven från onödigt slitage. FOTO: LISA NILSEN.

Entrémattor

Vill man spara på städning och rengöring är rejäla entrémattor en god investering.

Välj matta

- Välj en matta av kokosfibrer eller astroturf med rejäl borst och undersida av gummi. Dessa kan måttbeställas hos matthandlare.
- Välj en matta som är minst tre meter lång. Det kan vara svårt att få till i mindre byggnader, men principen gäller att entrémattan ska vara så stor som möjligt för att man ska hinna ta flera steg på den och torka skorna rejält.
- Lägg en matta i lätt material efter den grova entrémattan.

Så sköter du entrémattor

- Dela gärna upp kokosmattor i flera bitar – då blir de lättare att hantera. Kokosmattor är nämligen tunga och kan vara svåra att lyfta om man arbetar ensam.
- Vänd på mattan minst varannan dag – det finns risk att fukt bildar mögel undertill (se bild). Dessutom trillar sand och grus ut ur mattan när den vänds och då är det bara att dammsuga upp det.

Plast- och gummibackning under en matta eller halkskydd kan lämna efter sig fula spår på golvet, inte bara på linoleum som på bilden, men också på

Möbelunderlägg av glas skyddar mattan från märken från metallhjulet på stolen. FOTO: LISA NILSEN.

- Dammsug mattan varje dag på full effekt. Kokosmattor faller en del borst när de är nya, men det avtar så småningom.

trä- och stengolv. Det kan vara mycket svårt att få bort sådana märken. FOTO: MARIE EDMAN-FRANZÉN.

Skydds- och gångmattor

Välj matta

På tydliga gångstråk kan det vara en fördel att ha speciella gångmattor som skydd. Rådgör med SFV:s förvaltare om storlek och kvalitet. Skydds- och gångmattor ska ha en undersida som inte riskerar att skada golvet eller mattan de ligger på. Plast- och gummibackning kan ge fula spår.

Så sköter du skydds- och gångmattor

- Dammsug regelbundet, oftare i närheten av entrén.
- Rulla ihop mattorna med jämna mellanrum (ovansidan utåt) så att du kan dammsuga under dem.

Gamla och antika mattor

Det finns olika sorters mattor som är värda att bevara, till exempel turkiska kelimmattor, persiska knutna mattor och handvävda svenska mattor.

Så sköter du gamla mattor

- Använd en dammsugare med reglerbar sugförmåga och dammsug på mellansvag styrka.
- Dammsug med mattmunstycket.
- Fråga en specialist om råd ifall du behöver rengöra mattan på annat sätt. Använd aldrig kemiska produkter eller våta rengöringsmetoder på gamla fina mattor.

Det är viktigt att dammsuga under mattorna. Det är inte alltid man kan ta bort hela mattan, men man kan i alla fall dammsuga under mattkanten.

FOTO: THERESE HULTMAN.

11. Metall

En vanlig skada på föremål och inredningsdetaljer av metall orsakas faktiskt av putsning. Man har gnuggat för hårt, använt scotch-brite eller stålull eller så har man använt för mycket putsmedel och inte fått bort det ordentligt efteråt. Då ligger putsmedlet kvar i mönster och springor och fräter på metallen.

Det kan vara bättre att putsa för lite än för mycket. Framför allt måste man i förväg ta reda på vilken metod som passar.

Förebygg rost och mögel på metall

- Låt inte metallbunkar eller kistor med detaljer av metall stå direkt på golvet, särskilt inte i källare och bottenvåningar. Lyft upp dem med klossar undertill, då underlättas luftcirkulationen och rosten får inte fästa lika lätt.
- Var försiktig vid våtrengöring av golv där det står möbler med metallfötter. Blir metallen blöt kan det leda till att den rostar och fläckar golvet.
- Torka bort damm regelbundet. Damm som blir liggande på metall kan leda till rostbildning om det får ligga länge och bli fuktigt.

- Rådgör gärna med SFV:s förvaltare när det gäller fuktiga miljöer. I sådana miljöer kan det löna sig att installera en luftavfuktare för att förebygga mögel och korrosion.

Förberedelser innan du putsar

- Ta reda på vem som har ansvaret för att rengöra föremålet – vem är det som äger det?
- Ta reda på vilken metall det är. Det är stor skillnad på hur olika metaller ska rengöras.
- Låt en konservator eller annan metallspecialist gå igenom byggnaden och komma med olika förslag på rengöring och putsning. Det kan vara svårt för en lekman att avgöra om ett föremål är gediget eller bara en tunn förgyllning som man riskerar att putsa bort med fel metod.
- Tänk på att viss metallrengöring kräver specialister.
- Läs mer i boken *Att vårda en kyrka*. Där finns en mycket bra genomgång av hur man putsar metall.

Bilden visar nyckelhål vars tunna hinnor av silver slitits bort av ivrigt putsande. Det räcker med att borsta bort damm från förgyllda föremål.

FOTO: LISA NILSEN.

Feta fingeravtryck på den här kakelugnsluckan i mässing är omöjliga att få bort med putsmedel. Varför? Jo, det dröjde för länge innan man försökte ta bort dem. De har därmed etsat sig fast i metallen.

FOTO: BEATA NORDENMARK

Rengör och putsa metall

- Använd alltid bomullsvantar när du hanterar metallföremål. Fingeravtryck märks inte alltid med en gång, men efter ett tag syns de och då kan de vara på god väg att etsa sig in i metallen och bli omöjliga att få bort (se bild).
- Lägg gärna något mjukt, till exempel en kudde, på bordet. Lösa metallföremål kan vila på den när du putsar.
- Ta först bort rester av gammalt putsmedel om det finns. Skrapa med tandpetare eller borsta med borste (av typen skoborste). En annan metod kan vara att använda en gammal tandborste med en trasa på.
- Undvik putsmedel som innehåller slipmedel, till exempel aluminiumoxid. Om du är osäker på vilket medel du kan använda, fråga en guldsmed, konservator eller annan specialist.
- Tryck inte för hårt när du borstar och putsar. Det finns risk att man slinter med borsten och skrapar metallen eller bucklar till metallen med tryck. Metall är mjukare än man tror.

Fakta: Om luften i omgivningen är för fuktig, vill metallen gärna reagera kemiskt med luften. Man säger då att metallen korroderar eller rostar. Damm binder fukten och påskyndar rost och korrosion. När det gäller koppar säger man att den ärgar – en grön missfärgning som lägger sig på metallen. Det är inte alltid man vill ta bort ärgen, så ta reda på detta före eventuell rengöring.

- Putsa inte föremål som är lackade, det vill säga om de har fått en tunn hinna av lack påmålat eller sprejat. Torka bara av dem med en torr trasa eller borste.

Vanliga metaller och föremål i SFV:s interiörer

Mässing

- Använd en silverputsduk om du snabbt vill fräscha upp mässingsdetaljer.
- Putsa inte rutinemässigt dörrhandtag och handtag på byråer och liknande. Det är onödigt eftersom de automatiskt blir putsade av all hantering.
- Tänk på att mässing inte tar skada av att mörkna. Det kan vara skönt att veta om man inte har tid att hålla till exempel kakelugnsluckor skinande blanka. När det är dags att putsa, följ råden ovan.

Förgylld metall

- Putsa aldrig förgyllda metallföremål med något annat än en vanlig, torr bomullstrasa eller mjuk borste.
- Be en specialist om hjälp ifall du är osäker på vilka föremål som är förgyllda.

Ljuskronor

- Många gamla ljuskronor är inte lödda, utan delarna är löst fästa, ofta för att underlätta rengöring. Var därför försiktig vid nedtagning av en ljuskrona. En fallande mässingsarm är tung och kan skada både människor och golv.
- Putsa inte ljuskronor på egen hand. Lämna bort dem till en specialist och passa på att få skötselråd.
- Läs mer om kristallkronor i texten Kristallkronor och prismor.

Tips! Ofta behöver man inte putsmedel till att putsa metall. Det kan räcka med att man har en silverputsduk för att få upp glansen på nytt.

Järnspisar

- Rådgör med SFV:s förvaltare om vilken metod som är bäst för att rengöra järnspisar. Det finns olika metoder: stålborste, spissvärta, linolja med mera.
- Använd till exempel trasor av gamla T-tröjor och lakan samt gamla tandborstar när du rengör järnspisar.
- Be också förvaltaren om råd när det gäller eventuella förebyggande åtgärder som att sänka luftfuktigheten i rummet där järnspisen står.

12. Mögel

I äldre hus kan det finnas mögel. Det kan ha flera orsaker, bland annat hög luftfuktighet, stillastående luft och brist på rengöring. Särskilt vanligt är det i utrymmen som inte är uppvärmda om vintern.

Om man befinner sig utan rätt skyddsutrustning i miljöer med mycket mögel, eller hanterar möjliga föremål utan hälsoskydd och med felaktiga metoder, kan det ge upphov till överkänslighet och allergi. Det kan ske om man exponeras för mycket mögel under en kort period, eller lite mögel under en lång period.

Förebygg mögel

- Höststäda noggrant. Det tar bort en del förutsättningar för mögelbildning, bland annat smuts och damm.
- Inspektera regelbundet alla lokaler, även vintertid. Kontakta förvaltare och skriv i loggboken om du ser mögel.
- Förvara inte kistor och liknande föremål direkt på golvet. Sätt små tråklossar under för att underlätta luftcirkulationen.
- Flytta ut möbler en bit från väggen. Det gäller särskilt möbler vid kalla ytterväggar som vetter mot norr. Ta bort dammet bakom möblerna.
- Sätt vanliga vinkorkar mot ramen bakom tavlor som hänger mot en yttervägg i kalla rum. Då kommer tavlan ut en bit från väggen och luften cirkulerar då lättare.
- Läs om fler förebyggande åtgärder i texten Höst- och vårstädning.

När man flyttade den tunga byrån som stått här, upptäcktes mögelväxt bakom. Detta är en typisk mögelfälla – trånga utrymmen bakom möbler som sällan flyttas, ofta mot en kall yttervägg som vetter mot norr.

FOTO: LISA NILSEN.

Ta bort mögel

- Använd en dammsugare med HEPA-filter (se faktarutan i texten Att städa i en känslig miljö).
- Använd andningsskydd med P3-filter (se tipsrutan).
- Använd kläder (overall eller städrock) som du tar av dig och tvättar efter utfört arbete.
- Borsta in möglet i dammsugaren, eller använd dammsugarens borstmunstycke.
- Tvätta alla borstar efteråt.

Tips! Använd alltid andningsskydd med P3-filter när du arbetar och städar i miljöer där det växer mögel. P1- eller P2-filter duger inte. Se till att masken sitter tätt och bra. Det finns olika masker på marknaden – prova dig fram tills du hittar en som passar dig.

13. Skadedjur

Insekter, möss, råttor och fåglar kan ställa till stor skada inomhus. Därför lönar det sig att arbeta förebyggande, det vill säga att skapa en miljö där skadedjur inte trivs.

Vanligtvis räknas inte fåglar som ett skadedjur, men fågelspillningen innehåller mycket bakterier och kan fräta på material. Insekter trivs dessutom i fågelbon, och äter döda fåglar som fastnat i skorstenar eller vindar.

Många av SFV:s fastigheter har avtal med en firma som sätter ut fällor och hjälper till med att kontrollera och bekämpa skadedjur.

Insekter

Förebyggande insatser

- Skaffa böcker om insekter och skadedjur (se litteraturlistan) och se till att ha dem tillgängliga.
- Håll rent även på ställen som sällan används. Insekter gillar nämligen smuts och damm.
- Använd gärna en pannlampa när du städar under stora möbler och i skrymslen och vrår. Då är det större chans att du upptäcker insekterna som gärna vill ha det mörkt och fuktigt.
- Sätt ut klisterfällor och kontrollera dem med jämna mellanrum.
- Var försiktig med mat som ger fläckar och smular. Det blir föda till insekterna.
- Ha kontroll på snittblommor som tas in i lokalerna – olika slags ängrar kan finnas i dem.
- Ha alltid en liten burk med på städrundan att stoppa misstänkta insekter i. De kan sedan identifieras med förstöringsglas och insektsbok.

Här ser vi en klisterfälla som är placerad längs med en vägg. FOTO: LISA NILSEN.

- Se till att skorstensstockar rensas från fågelbon och annat skräp med jämna mellanrum – skadeinsekter trivs bra i sådana miljöer.

Tips! Skriv upp datumet på en klisterfälla och sätt den längs väggen under en möbel. Inspektera med jämna mellanrum och se om något skadedjur fastnat – identifiera med hjälp av en insektsbok. Byt ut fällan när den blivit för dammig.

Här har silverfisken varit framme. FOTO: LISA NILSEN.

Vid insektsangrepp

- Städa oftare, alltid med dammsugare.
- Byt dammsugarpåse efter varje städpass. Se till att den slängs bort utanför huset. Dammsugarpåsen är nämligen en mycket fin miljö för skadeinsekter, där trivs de och förökar sig.
- Kontakta en konservator om föremål är angripna. Om skadeinsekterna har etablerat sig kan det vara svårt att bli av med dem.

Råttor och möss

Förebyggande insatser

- Se till att det inte ligger matrester framme. Rengör noga efter fester och representation där mat serverats. Glöm inte serveringsutrymmena.
- Förvara tvål och stearinljus där möss inte kommer åt.
- Utrusta ventiler och andra små öppningar i huset med robusta syrafasta och rostfria metallnät.
- Låt inte sopsäckar stå utomhus efter dagens slut – ordning, reda och hygienisk sophantering är överhuvudtaget en effektiv förebyggande åtgärd.
- Spana efter mus- och råttlort. Placera ut fällor om du är osäker på förekomst.

Akuta åtgärder

- Kontakta ett saneringsföretag om råttor blir vanliga. Ju längre man väntar, desto besvärligare kan angreppet bli.
- Be saneringsföretaget att se över befintliga förebyggande åtgärder och föreslå förbättringar. Skriv ned deras rekommendationer.

Fåglar

Fågeln är vanligtvis inte ett skadedjur, men fågelspillning innehåller mycket bakterier och kan fräta på material. Insekter trivs dessutom i fågelbon, och äter döda fåglar som fastnat i skorstenar eller vindar.

Förebyggande insatser

- Sätt robusta syrafasta och rostfria metallnät för skorstenar och andra öppningar för att förhindra att fåglar kommer in och bygger bo. Vanliga hönsnät är ofta otillräckliga, fåglarna tar sig genom dem.
- Sota regelbundet.
- Städa vindar regelbundet.

Fåglar inomhus

- Stäng alla dörrar som leder ut från rummet där fågeln befinner sig och be eventuella besökare att lämna lokalen.

Det förekommer ibland att fåglar lyckas ta sig in i byggnaderna. Här har en fågel smitit in och lyckats smutsa ned målningen. FOTO: LISA NILSEN.

Tips! Om du vill få ut en fågel som förrrat sig inomhus – ställ en skål med vatten vid det öppna fönstret. Det lockar dit fågeln.

- Öppna alla fönster i rummet och vänta tills fågeln flyger ut av sig själv.
- Försök absolut inte att jaga fågeln och schasa ut den – då blir den bara stressad och flaxar omkring.

Ta bort fågelspillning

- Använd alltid plasthandskar.
- Sätt på dig en städrock och släng den i tvätten efteråt. Tvätta händerna med tvål och vatten.
- Ta på ett andningsskydd med P3-filter (se texten Mögel) om det är mycket fågelspillning.
- Kontakta föreståndaren direkt om du ser färsk fågelspillning på ett föremål. Det kan hända att man behöver anlita en konservator för att få bort spillningen utan att skada föremålet.

Förvara matvaror i pentry eller kök, inte som här vid arbetsplatsen på kontoret. FOTO: LISA NILSEN.

14. Snickerier, dörrar, fönster och väggar

Områden kring karmar och handtag på dörrar och fönster blir lätt smutsiga. Tyvärr är det svårt att ge instruktioner om hur man rengör sådana ytor eftersom ytans ålder, tillstånd, färg och användning ställer olika krav. Denna text innehåller därför få konkreta rengöringsmetoder, men i stället några allmänna råd.

Förebygg smuts

- Lägg ett skydd på ytor där folk lägger ifrån sig saker eller sätter sig, till exempel på låga fönsterbrädor.
- Skydda känsliga väggfält med plexiglas. Kontakta alltid SFV:s förvaltare för diskussion.
- Tänk på att du kan "möblera in" känsliga ytor. Ställ alltså ett bord eller en fåtölj framför ytan som behöver skyddas.

Här ser vi ett exempel på en städskada. Antagligen har man använt en trasa till att torka listen precis under den sköra sidentapeten, men kommit åt själva sidentyget som har blivit skadat. FOTO: LISA NILSEN.

Här är dörren till den enda damtoaletten på Drottningholms slottsteater. Hög belastning sliter hårt på dörren men smuts torkas aldrig rutinmässigt. I stället rengör konservatorn försiktigt med en specialtillverkad rengöringssvamp. FOTO: LISA NILSEN.

Rengör smutsiga ytor

- Damma i första hand snickerier och utsmyckningar. Använd en borste och borsta in dammet i dammsugaren.
- Rengör aldrig rutinmässigt med en blöt trasa. Kontakta SFV:s förvaltare och be om specialinstruktioner ifall smuts och damm inte försvinner med borsten.
- Undvik mikrofibertrasor, både fuktiga och torra.

Märker du att vissa ytor blir fortare smutsiga än andra, kontakta SFV:s förvaltare och gör upp en rengöringsplan för dessa områden.

Vissa ytor räknas som offerskikt, det vill säga att de ska målas om då och då. Ta reda på vilka områden som är offerskikt och vilka som är original.

Varför är vatten så farligt?

Limfärg är en traditionell färg som är vanlig i tak och på väggar i äldre miljöer. Den tål inte fukt. Tvättar man med en blöt trasa, försvinner också själva färgen och det går inte att återställa ytan i efterhand. Ytor målade med limfärg får bara rengöras av en konservator.

Karmar och snickerier målade med oljefärg kan för all del tåla att bli avtorkade med en fuktig trasa då och då. Problemet är att det ofta finns sprickor i färgen. När fukten tränger in bakom lagret av färg, kan träet börja bukta ut och färgen släpper.

Om man rengör omålat trä med vatten så torkar man ut träet. Ligninet (en naturlig beståndsdel i trä) försvinner och bleka fläckar bildas. En konservator bör göra jobbet.

Rengöring med fukt kanske inte märks med en gång. Men efter några år ser man tydligt vilket slitage våtrengöringen har gjort, och då är det för sent.

Ibland kan skillnaden mellan smuts och patina vara hårfin. Kanske finns det smuts som helt enkelt inte ska städas bort? Bilden visar historiskt klotter i Arvfurstens palats som absolut inte får renoveras bort.

FOTO: LISA NILSEN.

När det gäller känsliga ytor och föremål i hus som är öppna för besökare, se texten Utställningar.

På Kina slott har man satt upp plexiglas framför ömtåliga sidentapeter. Plexiglasen syns nästan inte på fotot, men man vet att det är där på grund av monteringen i kanterna.

FOTO: LISA NILSEN.

15. Speglar

Gammalt spegelglas är känsligt för fukt, och därför ska man helst bara damma spegelglaset med en borste eller en mjuk trasa. Den enda gången man behöver använda en blöt trasa är om det finns fingeravtryck eller fläckar som inte går bort när man dammar.

Observera! Använd aldrig sprejflaska på spegelglaset utan följ i stället instruktionen nedan. Var också försiktig när du torkar spegelglaset så att du inte kommer åt ramen. Många speglar har nämligen förgyllda kanter och förgyllningen kan försvinna mycket lätt. Du kan läsa mer om förgyllning i texten Förgyllda ytor.

Ta bort fingeravtryck eller andra svåra fläckar så här:

1. Blöt en sämskskinnstrasa i vatten.
2. Vrid ur sämskskinnnettrasan.
3. Bred ut den på en torr tygtrasa.
4. Rulla ihop.
5. Vrid riktigt hårt.
6. Ta fram sämskskinnet och börja torka.

Den här spegeln har troligtvis skadats på grund av att man sprejat fönsterputs direkt på glaset. Det har sedan runnit ned och letat sig in under glaset och förstört själva spegeln. FOTO: LISA NILSEN.

Tips! En fuktad trasa kan räcka en hel städrunda.

16. Stearin

I flera av SFV:s byggnader är det förbjudet att elda. Men på vissa håll använder man levande ljus vid representation eller andra evenemang. Tyvärr kan stearinet bidra till skador på möbler, textilier och golv. De värsta skadorna brukar uppkomma när man försöker ta bort stearinet. Arbeta därför förebyggande med att undvika spill.

Förebygg skador

Stearinspill

- Använd stora ljusmanschetter på alla ljusstakar.
- Tänd inte levande ljus på dragiga platser.
- Ställ inte levande ljus på textilier som är för ömtåliga för att tvättas i maskin. Det är mycket svårt att få bort stearin på textil.
- Du som är husfru eller inköpsansvarig: Utvärdera gärna vilka ljus som du tycker rinner minst, och skriv upp dessa på inköpslistan.

En del interiörer är så pass känsliga att levande ljus inte är tillåtet. På Drottningholms slottsteater har man i stället valt elektriska ljus som är så verklighetstroga att man inte ser att de är konstgjorda förrän man kommer nära inpå. FOTO MARIE EDMAN-FRANZÉN.

Levande ljus hör ihop med fest och representation. Men hur ser interiören ut där ljusen står? Stora ljusuppsättningar utan tillräckligt skydd leder tyvärr till svåra skador som på det här annars vackra trägolvet.

FOTO MARIE EDMAN-FRANZÉN.

Luciatåg och andra processioner med levande ljus

- Se till att ha egna stora ljusmanschetter till luciatågen. Om sångarna tagit med sig för små manchetter, insistera då på att byta ut dem. Har de texterna skrivna på sina egna manchetter, sätt då de nya under.
- Instruera luciatåg i förväg hur man blåser ut ljusen med handen bakom som skydd, eller med fuktade fingrar.
- Samla in alla ljus i en folieklädd kartong direkt efter uttåget.

Marschaller

- Använd gärna något annat än marschaller. Lyktor med levande ljus är ett bra alternativ som används bland annat i Svartsjö slott.
- Ställ aldrig en marschall direkt på en stentrappa. Det ger fula fläckar på stenen och kan stänka på husväggen. Oskyddade marschaller är dessutom en brandfara för gäster som kan komma för nära.
- Använd marschallhållare som kan stickas ned direkt i grusgången.

Ta bort stearin

Stearin på bord och golv

1. Skrapa försiktigt bort stearinet med en träspatel eller en glasspinne. Använd tandpetare i springor eller vinklar.
2. Borsta och dammsug upp eventuella smulor.

Försök i första hand att förebygga stearinspill genom ljusmanschetter, etc. Om det ändå blir spill, skrapa inte med metallskrapa. Det förvärrar garanterat tillståndet. Använd en träspatel och följ råden i texten.

FOTO: LISA NILSEN.

Ett bra alternativ till marschaller är enkla lyktor som förhindrar spill. FOTO: LISA NILSEN.

Stearin på textil

Observera! Använd inte metoden att lägga läskpapper eller tidningspapper på stearinet och sedan stryka med strykjärn. Det kan ge fläckar på tyget. Gör så här när du tar bort stearin på textil:

1. Pricka stearinet med en nål.
2. Bryt försiktigt loss stearinet.
3. Borsta och dammsug upp eventuella smulor.

Tips! Ibland kan det gå lättare att ta bort stearin på textil om du först fryser textilen.

17. Tavlor

Tavlor med glas är känsliga för fukt, och därför ska man helst bara damma glaset med en borste eller en mjuk trasa. Den enda gången man behöver använda en blöt trasa är om det finns fingeravtryck eller fläckar som inte går bort när man dammar.

Observera! Använd aldrig sprejflaska på glaset eftersom det kan rinna och leta sig in under glaset och förstöra tavlorna. Tänk också på att aldrig rengöra tavlor utan glas. Det får en målerikonserverator ta hand om. Men om du har tillstånd kan du dammtorka ramarna.

Tavlor med glas – ta bort fingeravtryck eller andra svåra fläckar så här:

1. Blöt en sämskskinnstrasa i vatten.
2. Vrid ur sämskskinnet.
3. Bred ut den på en torr tygtrasa.
4. Rulla ihop.
5. Vrid riktigt hårt.
6. Ta fram sämskskinnet och börja torka.

Här ser vi ett exempel på en städskada. Man har sprajat rengöringsmedel direkt på glaset. Innan man har hunnit torka upp allt, har det runnit ned under ramen och sugits upp på baksidan av glaset.

FOTO: LISA NILSEN.

En konservatorsassistent tar bort damm på förgyllda tavelramar med en gethårsborste. Med den bärbara dammsugaren kommer hon lättare åt. Hon har också nätt på själva munstycket för att förhindra att lösa delar ska hamna i dammsugaren. FOTO: LISA NILSEN.

Tavlor utan glas – rengör ramen

- Kontrollera först att du har tillstånd att rengöra ramarna.
- Ta en gethårsborste och borsta dammet in i dammsugaren. Använd aldrig en trasa till detta arbete, särskilt inte om ramen är förgylld. Då åker guldets också bort (se vidare texten Förgyllda ytor).

Tips! Om tavlan hänger mot en yttervägg, sätt gärna vinkorkar (delade på hälften) bakom den nedre delen av ramen så att tavlan kommer ut en liten bit från väggen. Då blir det mer luftcirkulation bakom tavlan, vilket kan förhindra mögelväxt.

18. Textilier

Många hus har textilier i möbler, gardiner, bildvävar, mattor, dynor och sängkläder. Kraftiga textilier tål till exempel piskning, maskintvätt och vädring utomhus, medan andra lätt går sönder. Fråga en textilkonservator om råd ifall du är det minsta osäker på textilens kvalitet.

Rengör känsliga textilier

- Skaffa två olika sorters nät: ett med bandade kanter och ett med ram för flata textilier (se bilder). Känsliga textilier mår nämligen bäst av att dammsugas genom ett nät eftersom man då inte riskerar att lösa trådar följer med.
- Använd en dammsugare med reglerbar sugningsförmåga – det finns risk att textilen går sönder om suget är för starkt.
- Placera nätet på textilen och dammsug på nätet med möbelmunstycket eller borstmunstycket.

Gardiner och andra flata textilier kan breds ut på ett arbetsbord och dammsugs genom ett nät monterat på ram. Här dammsuger konservator Susanna Högberg på Acta Konserveringscentrum känsliga textilier.

FOTO: LISA NILSEN.

En fåtölj dammsugs genom en bandkantat nät. Det skyddar lösa trådar och andra detaljer från att följa med in i dammsugaren. FOTO: ANNA STÄLBRING.

Rengör gardiner

- Ta ned gardinerna, en i taget, och lägg ut dem på ett arbetsbord. Lägg lakan under bordet om gardinen är så stor att den släpar i golvet.
- Dammsug genom ett nät med svagt sug.

Rengör gardinkappor

- Montera ett nät på dammsugarmunstycket. Gardinkappor kan nämligen vara svåra att ta ned så man måste dammsuga på hög höjd.
- Ta fram en stege eller rullställning och dammsug med svagt sug.

Tips! Gör en förteckning över vilka textilier som finns i byggnaden, och hur de ska rengöras.

19. Tuggummi och tejprester

Tejp kan lämna fula märken, eller så kan en bit av tejpén bli kvar när man river bort den. Detsamma gäller klistermärken och dekalér.

Även tuggummi kan lämna fula märken. Tuggummi kan komma in i lokalerna till exempel via skorna.

När man försöker ta bort tuggummi och tejprester kan det uppstå skrapskador. Men det finns några bra knep.

Förebygg fula märken

- Använd i första hand något annat än tejp, till exempel snöre.
- Om du ändå måste använda tejp, skaffa då en blå maskeringstejp som inte lämnar efter sig fula märken och ha den i förrådet. Konservatorer brukar använda sådan tejp.
- Informera hantverkare, festarrangörer och filmteam om att de inte får använda tejp. Vid nödfall kan blå maskeringstejp användas, men undvik att den sitter för länge.

- Ha ordentliga dörmattor och en papperskorg vid ingången där folk kan kasta tuggummit.

Ta bort tuggummi och tejprester från golv och mattor så här:

1. Lägg is i en plastpåse och håll mot tuggummit eller tejpresten ett bra tag tills det stelnar.
2. Skrapa bort med en glasspinne eller träspatel.
3. Ta bort eventuella rester med borste, lite vatten och såpa.

Andra sätt att ta bort tejprester

1. Värm med hårtork på tejpresterna tills de mjuknar.
2. Skrapa bort med en glasspinne eller träspatel.
3. Ta bort eventuella rester med borste, lite vatten och såpa.

Tips! Använd knäskydd när du arbetar på golvet.

Ett fristående skyltställ är utmärkt att använda då alla risker för skador på väggarna undviks.

FOTO: BEATA NORDENMARK.

20. Utställning i känsliga miljöer

Flera av SFV:s anläggningar är museer eller visar historiska miljöer för besökare. Det för med sig särskilda utmaningar.

Montrar

Rengöring av monterglas

Monterglas putsas på samma sätt som speglar, men här kan man använda mikrofibertrasa i stället. Gör så här:

1. Blöt en mikrofibertrasa i vatten. Trasan ska vara av den sort som rekommenderas för glas.
2. Vrid ur mikrofibertrasan.
3. Bred ut den på en torr tygtrasa.
4. Rulla ihop båda trasorna.
5. Vrid riktigt hårt och ta bort tygtrasan.
6. Mikrofibertrasan är färdig att användas. Torka försiktigt av monterglaset.

Tips! Spara tid genom att vika trasan två gånger – då får du åtta ytor med ren trasa innan du behöver skölja och rengöra den igen.

I stället för mikrofibertrasa kan man använda ett sämskskinn och gå till väga på samma sätt.

Inspektion av montrar

- Lys med ficklampa in i montern och se efter om där ligger skräp eller smulor – det kan vara tecken på att skadeinsekter är i farten.
- Öppna montern med jämna mellanrum, förslagsvis ett par gånger om året. Dammsug inuti.

Observera! Använd aldrig rengöringsmedel tillsammans med mikrofibertrasa.

I en monter kan det bildas vad konservatorerna kallar ett mikroklimat. Det är ofta bra; innehållet skyddas från damm och snabbt växlande fuktförhållanden utanför montern. Men det kan också innebära att

insekter kan äta i lugn och ro och att mögel kan växa om montern är för fuktig inuti. Därför bör man ofta kontrollera montern, gärna med en ficklampa.

FOTO: LISA NILSEN.

Besökare

Bland de svåraste uppgifterna är att hindra besökare från att ta på de utställda föremålen. Man vill ju gärna att en historisk miljö ska se så autentisk ut som möjligt, utan avspärningar och montrar. Samtidigt vet vi hur fläckigt, fult och slitet ett föremål eller en yta kan bli av att folk tar på det, eller till och med lutar sig mot det. Föreståndare och förvaltare bör därför tillsammans noga gå igenom hur man bäst skyddar föremål och interiörer.

Här följer några tips:

- Det bästa är om besökarna kan hänga av sig ytterkläder och lämna ryggsäckar i boxar i entrén. Om inte detta är möjligt, ha i alla fall en tät korg eller hink till paraplyer.
- Guider hanterar gärna föremål och visar upp dem. De kan då ha ett par vita bomullshandskar i fickan – det visar med vilken respekt de hanterar föremålen och det ger tydliga signaler till besökarna om att inte röra.
- Vissa föremål är så pass känsliga att de måste ha ett rep framför. Se då till att avståndet blir tillräckligt stort för långa armar, annars tjänar avspärningen inte sitt syfte.

På Ornäsloftet har generationer av besökare känt på tyget på himmelssängen där Gustav Vasa vilat enligt sägnen. Föreståndaren Deborah Clemons visar hur slitet tyget har blivit på det stället alla kan nå. Ett förslag här kan vara att flytta ut avspärningen/barriären en decimeter eller två för att förhindra att besökare kommer alltför nära. FOTO: LISA NILSEN.

Hjälp till att skydda
vårt kulturarv genom
att inte röra vid
föremålen.

Vi upplever vår omgivning
med våra sinnen
men även rena händer
har fett som på sikt gör
fula märken på tyg,
metall, trä och sten

Gör en liten skylt eller
broschyr vid entrén. Till
vänster har vi gjort ett
förslag på text. Utforma
gärna skylten/broschyren
med namnet på
besöksobjektet.

Tradition i utveckling. Vi har många kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i vårt land. De är en del av vår gemensamma historia och framtid.

Statens fastighetsverk vill göra svenska folket stolt över statens egendomar, våra nationalbyggnader och fria marker; slott och kungsgårdar, teatrar, museer, ambassader och en sjundedel av Sveriges mark. Vi äger allt detta tillsammans och SFV:s uppgift är att förvalta det på bästa sätt.

Vi ska också se till att bevara byggnadernas själ och karaktär, men samtidigt anpassa dem efter dagens behov och användning till nytta och glädje för både hyresgäst och allmänhet. Lika viktigt som att förmedla historien bakom dagens byggnader är att skapa ny byggnadshistoria för morgondagen. På uppdrag av Sveriges regering driver vi därför även nya byggprojekt som på olika sätt representerar vårt land.

SFV förvaltar också statens skog och mark. Det gör vi på ett långsiktigt hållbart sätt, så att biologisk mångfald bevaras och renbetesland kan brukas även i framtiden.

